

Başlarken

“Sarıkamış'ta Rusların uzun ve kalın paltolarının cebinde preslenmiş konserve kutuları içinde kömürler bulunurdu ki cepleri sıcacık olurdu, bizim bırak cebimizdeki kömürü, paltoyu, ayağımıza giyecek çarığı dahi bulamıyorduk.” diye anlatıyor Sarıkamış'ta yaşananları.

Ders kitaplarında birkaç cümleyle geçiştirilen bir hüznün tarihi olarak gördük Sarıkamış'ı. Kimseler neler olup bittiğini bilmiyordu. Oysa Osmanlı tarihinin en hazin sayfaları bu cephede karalanmıştı. Kar altında kalan, kefenleri kar, kabirleri kar olan ve kar gibi tertemiz yürekleriyle Allahuekber'e değil Allah'a yürüten yiğitlerin destansı itaatinin diğer adydı Sarıkamış.

Sarıkamış faciasının her gündeme gelişinde nedense yaşanan ve ibret alınması gereken onca hadise unutulup akademik kılıflar altında şehit sayıları tartışılmaya açılmakta ve 35.000'den 138.000'e kadar giden bir rakam kargaşası yaşanmaktadır. Cihan Harbi'nde yedi farklı cephede verilen bir savaşın şehit kayıtlarının sıhhatli tutulmasının ne kadar mümkün olabileceği malûmdur. Şu da unutulmamalıdır ki milletleri rakamlar değil, vatanlarını korumak için ortaya koydukları yürekleri anlatır.

Ülkemizde Sarıkamış ile ilgili olarak yapılan çalışmalar umumiyetle hatıralar üzerinden yapılmaktadır. Bu değerlendirmelerde kanaatimizce dikkatli olunmalıdır. Her şey olup bittikten, hadisenin kahramanları öldükten veya kendilerini savunacak durumdan mahrum kaldıktan sonra yazılan hatıratlar üzerinden kesin yargılara varılmasını çok doğru bulmuyoruz. Hatıratlarda şahsi husumetlerin, kendini her zaman haklı çıkarma gayretlerinin olması ihtimal dâhilinde tutulmalıdır. Tarih ilminin hatıralardan elbette faydalandığı ancak bunu yaparken bu tür belgelere mesafeli yaklaştığı da tarih metodolojisi bakımından göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

Büyük milletlerin büyüklükleri rakamlardan gelmez. Sarıkamış'ta kimi düşman kurşunuyla kimi Rus topçusuyla kimi de bembeyaz karlarla vurulan, yüreği büyük insanların hatıraları önünde saygıyla eğiliyoruz. Onlar sadece kendilerine verilen emri yerine getirdiler ve tarih Sarıkamış'ta Osmanlı askerinin ölümüne itaatine şahit oldu. Tarih üzerinden yüz yıl dahi geçmemiş nice hatırasını umursamazca unutanları ağır cezalandıracaktır. Gayretimiz gerek bu eserde gerekse gelecekte çıkacak eserlerle geçmişle olan köprülerin yıkarak kendini yapayalnız bırakan insanımıza bir nebze olsun bilgi sunmaya çalışmaktır. Tarihin tekrür etmemesi için...

Salih GÜLEN / Çamlıca Kasım 2007



SARIKAMIŞ

Copyright © Yitik Hazine Yayınları, 2007
Bu eserdeki metin ve görsellerin, tamamının ya da bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır

DANIŞMAN
Prof. Dr. Bingür SÖNMEZ
EDİTÖR
Salih GÜLEN
GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ
GRAFİK ve TASARIM
Sinan ÖZDEMİR
ISBN
978-9944-5993-7-5

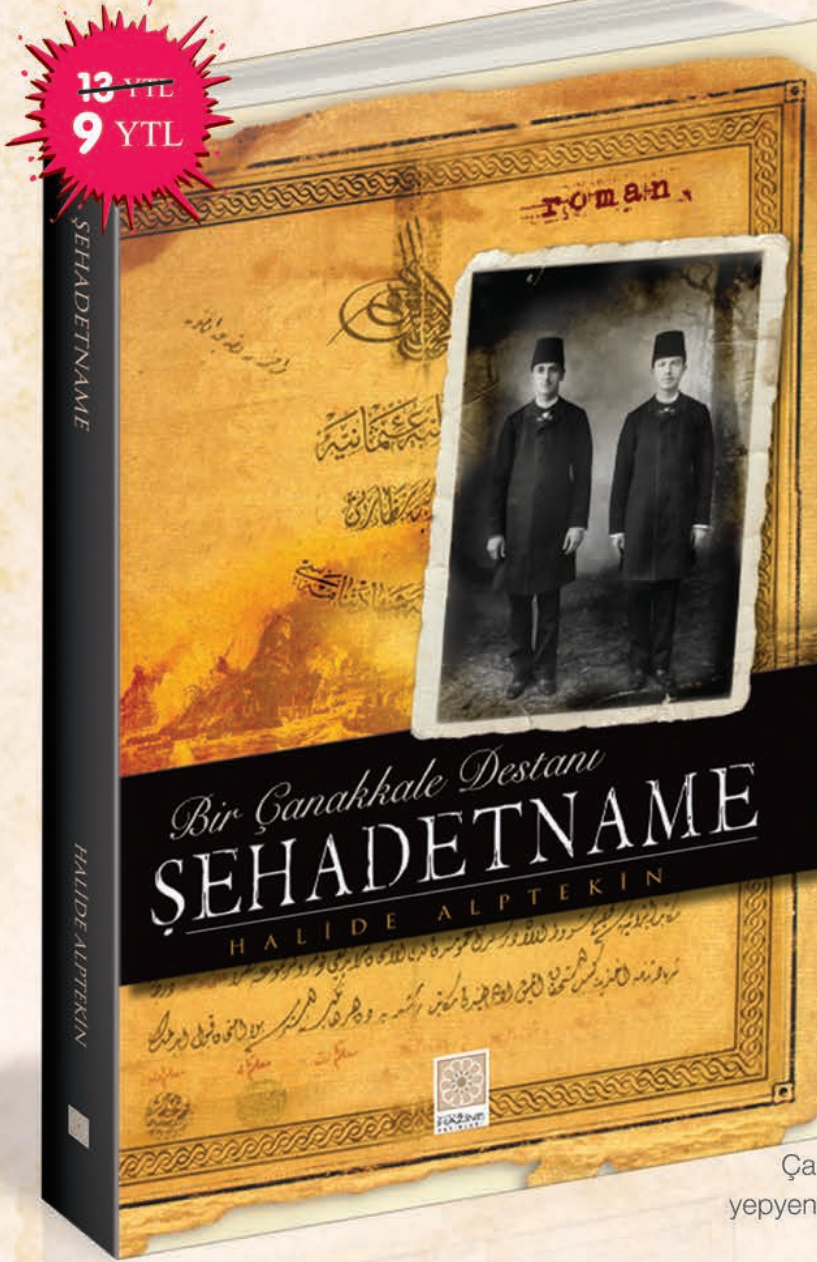
BASIM YERİ VE YILI
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri
No:7 Gaziemir / İZMİR
Tel: 0232 252 20 96
Aralık / 2007
GENEL DAĞITIM
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. N:31 Tek-Er-İş
Merkezi Mahmutbey/İstanbul
Tel: 0212 410 50 00 Faks: 0212 444 85 96

YİTİK HAZİNE YAYINLARI
Emniyet Mahallesi Huzur
Sokak No:5 34676
Üsküdar/İstanbul
Tel: 0216 318 42 88
Faks: 0216 318 52 80
www.hazineyayinlari.com
hazine@hazineyayinlari.com

Bir Çanakkale Destanı

ŞEHADETNAME

Gün gelir okul zilini tüfekler çalar ve mertebenizi yazdıkları kâğıt, diplomanız olur.



Halide Alptekin'den Çanakkale Savaşları ile ilgili yepyeni bilgiler ışığında yazılmış kapsamlı bir roman...

Ölüm ve hayat, esaret ve hürriyet arasında kıl kadar mesafenin kaldığı bazı zamanlar vardır.

Vatani korumak için vatanın binlerce kilometre öteden gelinen ve burada kalınan zamanlar...

Böyle bir zamanda yola çıkar İstanbul Sultanisi'nden elli yiğit genç. Çanakkale'de kıpkırmızı açan birer Cennet gülü olurlar sonra; ardından okulları sarı ve siyaha boyanır. Mezar taşlarına yazılamasa da isimleri, tarihin kara sayfalarına altın harflerle kazınır.

Ve Sultanî'den alamadıkları diplomayı cephede alırlar. Bu belge vardıkları mertebenin de nişanı olur: Şehadetname...

İÇİNDEKİLER

Sarıkamyş'a Giden Yol	4
Kafkas Cephesi	8
Sarıkamyş'a Hücüm	16
Savaşın Çocukları	24
Şehit Babasına Mektup	32
M.Akif Ersoy - Şiir	35
Erzurumlu Fethullah Efendi	36
Ne Dediler?	40
Şehitlerimiz	42
Son Söz	80

Sarıkamış'a giden yol



*Savaşların en acı yüzü
Rumeli'den sivil halkın göçü*

Türk tarihinin en hazin sayfalarından biri olan Sarıkamış Harekâtı aslında Kafkas Cephesi'nde yapılan mücadelelerden biridir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı içinde açmış olduğu bu ilk cephe, bir takım bilgisizlik, eğitimsizlik ve imkânsızlıklardan dolayı tarihimizin en acı hadiselerine şahit olur. Belki rakam olarak çok şey söylene de genel kabul olarak 90.000 şehidin verildiği bu harekâta gelinceye kadar cephede gerçekleşen hadiseler kayda değerdir.

Takvimlerin 1914 Ağustos'u ile 1918 Kasım'ı arasını gösterdikleri dört yıllık dönemde dünya tarihinde o zamana kadar görülmemiş bir kıtalararası savaş başlar. Kısa süre içinde çok geniş bir bölgeyi kaplayan bu milletlerarası savaşın görünürdekilerden ziyade perde arkasındaki sebepleri daha dikkate değerdir.



18. yüzyıl Sanayi İnkılabı'nın sonucunda hızla gelişen ve zenginleşen İngiltere, güçlü deniz filosu ve donanmasıyla dünyanın çok çeşitli bölgelerinde sömür-geler kurmuş büyük bir imparatorluk hâline gelmiştir.

İngiltere'nin ardından Almanya, Fransa, Japonya, gibi devletler de 19. yüzyıldan itibaren hızla sanayileş-meye başladılar. Bu sanayileşme çabaları beraberinde amansız bir rekabeti de getirmiş ve yüzyılın sonlarına doğru ekonomik menfaat mücadelesinden dolayı özellikle Almanya ve İngiltere arasında ilişkiler gergin-leşmeye başlamıştır. Sanayileşmenin bir sonucu olarak kendine yeni sömürge bulmak zorunda hisseden Almanya, bu faaliyetleri esnasında bir çok yerde karşı-sında İngiltere ve Fransa'yı bulmuştur.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya'nın Balkanlar'daki ekonomik ve siyasi avantaj elde etme çabası da bir diğer çatışma alanını doğurmuştur.

Birbirleriyle kıyasıya menfaat mücadelesi içinde olan devletler, bir yandan güçlenen ekonomileriyle ileri seviyede silahlanıyorlar, bir yandan da kendilerine karşı düzenlenebilecek muhtemel saldırılara karşı aralarında yaptıkları antlaşmalarla saflarını belli ediyorlardı.

İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri olarak isimlen-dirilen iki cephe, bu antlaşmaların sonucudur. İngil-tere - Britanya ile Fransa, Belçika, Rusya, Sırbistan ve Japonya'nın oluşturduğu İtilaf Devletleri'ne sonradan İtalya, ABD, Romanya, Yunanistan gibi ülkeler de ka-tıldılar. İttifak Devletleri arasında ise sadece Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İm-paratorluğu ile Çanakkale Savaşları'ndan sonra bloğa katılan Bulgaristan bulunuyordu.

Büyük bir savaşın çıkması an meselesiydi. Bir yangının başlaması için bütün şartlar oluşmuş bir kıvıl-cım bekleniyordu ki bu kıvılcım Saraybosna'da çaktı. Avusturya'nın işgali altındaki Bosna'nın Saraybosna şehrinde, 28 Haziran 1914'de, Sultan I. Murad'ın 28 Haziran 1389'da kazandığı I. Kosova Savaşı'nın yası-nın tutulduğu 28 Haziran'da Princip adlı bir Sırp'ın Avusturya veliahdını öldürmesi savaşı başlatan kıvılcım oldu. Avusturya, gelişen hadiselerden sorumlu tuttuğu

Sırbistan'a 27 Temmuz 1914'de saldırdı. Rusya'nın Sırbistan'ı desteklemesi üzerine Almanya da Rusya'ya savaş ilan etti. Fransa'nın Rusya'nın tarafında olması üzerine Almanya, Fransa'ya da savaş açtı. Almanya'nın Fransa'ya saldırmak için Belçika topraklarına girmesi üzerine bu sefer İngiltere de Almanya'ya savaş açtı. Böy-lece, 1. Dünya Savaşı başlamış oldu.

Dünya tarih boyunca hiç görmediği şiddette bir büyük savaşla dönüyordu. Saraybosna'da duyulan silah sesi bir sonun başlangıcı olmuştu ve dünyada artık dört yıl boyunca silahlar susmak bilmeyecekti.

Emperyalizm bu savaşın hem sebebi hem de so-nucu olacaktı. Dünya tarihinde ilk defa bir savaşta milyonlarca masum insan ölecekti. Maalesef bu kanlı yüzyılda en fazla kanın döküldüğü toprakların başında Memalik-i Osmaniye gelecekti.

Almanlar, Osmanlı'nın kendi yanlarında olmasını istiyorlardı. Ekonomik gücü olmasa da asker sayısı ve toprak verimi, sıkıntı yaşayan Almanya için cazip bir alandı. Osmanlı ülkesinde askerî danışman olarak bu-lunan, ilerde Alman Genelkurmay başkanı olacak olan Yüzbaşı Moltke, 1839'da Berlin'e döndüğü zaman gerek petrol bölgeleri ile olan coğrafi konumu, gerekse halife-lik gücünü elinde tutan Osmanlı'nın dikkatle izlenmesi-ni rapor etmişti.

Prusya Şansölyesi Bismarck, 1868'de "Osman-lı Devleti'ni hayaletler ayakta tutmuyor. Osmanlı Devleti'ni, bu hâlinde daha hâlâ ayakta tutabilen güçler mevcuttur. Öncelikle, Türk insanının din aracılığı ile İslam âleminde hükümran oluşu... Sonra, Avrupa top-raklarında adaletle hükmetmesi... Ve nihayet Türklerin anlaşılması çok zor bir şekilde topraklarına ve padişah-larına bağlılıkları... Türkleri bu üç unsur, ayakta tutuyor ise o hâlde bu üç unsuru ortadan kaldırmayı ilk başaran millet, onların mirasçısı olacaktır..." derken bazı gerçek-lere de atıfta bulunuyordu.

Almanya, Osmanlı'yı kendi yanına aldığı zaman Doğu'da büyük düşmanları Rusya'ya karşı mücadele edecek bir devletle müttefik olmuş olacaktı. Rusya, doğrudan Osmanlı'nın komşusuydu. Tarih boyunca



Enver Paşa

büyük savaşlar yapılmıştı. Rusya, sıcak denizlere inmek için Osmanlı Devleti'ni zayıf düşürecek her yolu denemiş, her fırsatı değerlendirmişti. Kader, bu ezeli düşmanıyla Osmanlı'yı bir kere daha karşı karşıya getirmek üzereydi. Rusya'nın Osmanlı ile uğraşması Almanları Avrupa'daki cephelerde rahatlatıyordu.

Almanlar en büyük avantajı İstanbul'da iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi ve onun Alman hayranı üst seviye yöneticileri ile yakaladı. İttihat ve Terakki'nin otuz üç yaşındaki lideri Enver Bey, birden bire paşalığa yükseltildi; harbiye nazırlığına getirildi ve başkomutan vekili oldu. Saraya Naciye Sultan'dan dolayı damat olan Enver Bey kaymakam (yarbay) rütbesinden bir anda en üst rütbeye termanırken memleketi de yeni bir maceraya sürükleyecekti. Bir süre askerî ateşe olarak bulunduğu Almanya'dan çok etkilenmişti. Alman imparatorunun İstanbul'a gelişinde padişah ile imparator arasında tercümanlık yapacak seviyede Almanca bilen bu genç paşa, heyecanı, cesareti, vatanperverliği ve bitmeyen umutlarıyla Almanya'nın savaşı kazanacağına ve kaybedilen yerlerin yeniden alınacağına inanıyordu.

Karada ve denizde savaş bütün şiddetiyle sürerken, İngiliz donanmasının takip ettiği 'Goeben' ve 'Breslav' adlı iki Alman gemisi Çanakkale Boğazı'nı geçerek Osmanlılara sığındı. Bundan ne padişahın,

ne diğer bakanların, ne de meclis üyelerinin haberi vardı. Hatta Sadrazam Said Paşa bile habersizdi.

10 Ağustos 1914 gecesini Sadrazam Said Halim Paşa'nın yalısında toplanan bakanlar kuruluna geç katılan harbiye nazırı, heyettekilere 'Bir oğlumuz dünyaya geldi.' dedi. İngiliz donanmasından kaçan Alman savaş gemilerinin Boğaz'ı geçmelerine izin verdiğini söyledi. Yıllar sonra çıkacak belgelerde bu hadisenin Osmanlı'yı Almanya yanında savaşa sokmak için yapılmış bir tezgâh olduğu anlaşılacaktı. İki Alman gemisine Osmanlı'yı Almanya yanında savaşa sokması emri verilmişti. Bu sayede başta Padişah Sultan Reşad'ın ve meclisin savaş karşıtı vekillerinin reddetmelerine mani olunmuş oluncaktı. İttihat ve Terakki Hükümeti Alman gemilerini 80 Milyon mark vererek satın aldığı bildirdi ve ay yıldızlı Osmanlı bayrağı çekilen gemilerden, Goeben'in adı Yavuz, Breslav'ın ise Midilli olarak değiştirildi. Gemilerin Alman Komutanı Souchon, Osmanlı Donanması I. Komutanlığı'na atandı. İttihat ve Terakki'nin istediği olmuştu. Türk kurmayından gizli olarak Alman Kurmay Başkanı Bronzar'a hazırlanan savaş planı Berlin'e gönderildi. Plan Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki Rus filosuna baskın yaparak Karadeniz üstünlüğünü kazanması şeklinde başlıyordu. Alman amirali Souchon'a verilen "Türk filosu Karadeniz'de zorla hâkimiyet kazanmalıdır. Rus filosunu arayınız ve nerede bulursanız harp ilan etmeksizin hücum ediniz." gizli emri ile Türk-Alman filosu 28 Ekim akşamı, Karadeniz'in açık sularına girdi. Ertesi gün yani 29 Ekim'de Rus sahilleri bombalanmaya başlanmıştı. İki Rus gemisi ve bir Fransız vapuru batırıldı.

Osmanlı filosu kumandanı Amiral Souchon'un Alman Sefarethanesi'ne çektiği Karadeniz'deki durumu anlatan telgrafi Osmanlı belgelerinde, "Rus savaş gemilerinden Prut vapuruyla Bezpakovini sisteminde üç torpido muhribi ve bir kömür gemisi, fikr-i muhasama ile Boğaz önünde dolaşıyorlardı. Yavuz, torpil gemisi olan Prut'u batırdı. Kömür gemisini zapt eyledi ve bir torpido muhribini de mühim surette hasarzedeyerek üç zabitle, yetmiş iki er esir aldı. Yavuz, Sivastopol'ü kemâl-i muvaffakiyetle bombardıman etti." şeklinde yer alacaktı.



Fatih Camii'nde Cihad ilanının halka duyurulması (Yitik Hazine Arşivi)

5 Kasım 1914'de İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne savaş açtılar. 17 Kasım 1914'te ise Ruslar Trabzon'u bombaladı. Böylece Osmanlı Devleti de savaşa katılmış oldu. İlk dünya savaşı bir zamanlar üç kıtaya, yirmi milyon kilometrekareyi aşkın toprağa hükmeden Devlet-i Aliyye'nin son savaşı olacaktı.

"İngilizlerin korktuğu oluyordu. Türkler, Alman sermayesi ile birleşerek, Avrupa'da ölümü beklenen 'Hasta Adamı' diriltmeye çalışıyorlardı." Buna rağmen İngiltere, üzerinde emeller beslediği, kendi yanında olsa savaştıracağı ülke bulunmadığı ve bir kara devleti olduğu için Osmanlı'yı yanında istemedi. Büyük donanma gücüne güvenen İngiltere için en iyisi Osmanlı'nın tarafsız kalmasıydı. Avrupa'daki varlığını Osmanlı'ya borçlu olan Fransızlar kararsızdı. Ruslar, Osmanlı'yı tarih sahnesinden sileceğine emin bir hâlde Boğazlar üzerinde hesaplar yapıyordu. Osmanlı Devleti'ni kendi bloklarında kabul etmeyen İngiltere, Fransa ve Rusya, onu Almanların yanına itmişti.

Cihat-ı Ekber'in İlanı

Almanların Osmanlıları yanlarında istemesinde mühim bir kısmı İngiliz sömürgesi altında yaşayan Müslüman toplulukları cihat ilanı ile harekete geçirmeyi ve İngiltere'yi zor durumda bırakmayı hesaplıyorlardı. Harp ilanını müteakip padişahın İttifak Devletlerinin düşmanlarına karşı mukaddes cihat ilan etmesini bekliyorlardı.

Sultan V. Mehmed Reşad, savaş ilanından üç gün sonra "Cihad-ı Ekber" ilan etmişti. Almanların istediği olmuştu. Artık İngiliz sömürgelerinde, Hindistan'da, Mısır'da, Kafkasya'da ayaklanmalar çıkması an meselesiydi. Ancak Avrupa'nın büyük devletleri çoktan çalışmalarını tamamlamış ve cihat ilanının neticesiz kalması için hazırladıkları propaganda çalışmalarını uygulamaya koymuşlardı. Cihat ilanı istenilen neticeyi vermedi. Almanlar, Cihat-ı Ekber ilanını müteakip Kafkasya'da da ayaklanmalar beklemişlerse de Kafkas halkları Ruslara karşı isyan etmemişti. Almanlar bunun üzerine Rusların Avrupa'daki cephelerde sayılarının azalması için Türk ordusunun Kafkas harekâtına başlamasını desteklemiş, böylece büyük bir faciyanın yaşanmasına zemin hazırlamışlardır.

Ramazan Ayında Seferberlik İlanı

Ramazan ayının yaşandığı günlerde seferberlik ilan edildi ve orduya yeni askerler alındı. Osmanlı ordusu içinde yeni kolordular ve birlikler teşkil ediliyordu. İngiltere'nin, Fransa'nın, Rusya'nın aylar hatta yıllar öncesinden yaptığı savaş hazırlıklarını Devlet-i Aliyye yeni yapıyordu. Oldubitti ile girilen bir macerada tafisi zor gözükken bu gecikme, yeni acıların yaşacağına habercisi gibiydi. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının derin yaralarını hâlâ kapatamamış olan devlet çok daha büyük bir imtihanla karşı karşıya kalmıştı.



© Yitik Hazine Yayınları

Kayaklı Osmanlı Birliği. Sarıkamış Harekâtı'ndan sonra çekilen ve kartpostal olarak basılan fotoğrafta askerlerin farklı üniformalar giymeleri cephede yaşanan sıkıntının mühim bir ispatıdır. (Yitik Hazine Arşivi)

Kafkas Cephesi

...

Osmanlı tarafında ise Ekim ayına kadar kesin bir savaş planı hazırlanmamıştı. 20 Ekim'de Alman Bronzard tarafından esasları saptanan ve Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından tasdik edilen savaş planında, Kafkas Cephesi'nde Osmanlı kuvvetlerinin Rusları sadece oyalaması isteniyordu. Vazife 3. Ordu'ya verilmişti.

Sınır ötesindeki Rus topraklarına ve Rus işgalindeki Türk topraklarına yapılacak olan harekâtlara bu dönemde “Kafkas Harekâtı” denilmektedir. Cephe her ne kadar “Kafkas Cephesi” olarak isimlendirilse de doğrudan Kafkasya coğrafi alanı ile alakası yoktur. Cephe aslında Kafkasya dağlarının çok güneyinde ve Anadolu'nun doğusunda yer almaktadır.

Osmanlı'nın I. Dünya Harbi'nde bizzat kendisinin taarruz ettiği iki cepheden biri olan Kafkas Cephesi'nin maksadı 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) sebebiyle kaybedilen Kars, Ardahan, Batum ve Sarıkamış'ı geri almak, Rus kuvvetlerini bölgeye çekerek Avrupa'da Ruslarla mücadele veren Almanların yükünü hafifletmek, Rus boyunduruğu altında bulunan Müslümanları kurtarmak ve Kafkaslar ve Orta Asya'daki Türklere ulaşmaktır.

Almanlar; Kars, Sarıkamış yerine Odessa'ya veya Galiçya'ya çıkartma yapılmasını teklif etmişlerse de Rusların Kafkasya ve İran'daki mevcut durumdan



faydalanarak er geç Doğu Anadolu'yu istila etmeye kalkışacaklarını bilen Enver Paşa, düşüncesinden vazgeçmemiştir. Rusların 2 Kasım'da sınırı aşarak Türk kasabalarına saldırımları paşanın haklılığını ortaya koymuştur. Kafkasya Cephesi'ni açmak değil, cephede hazırlıksız ve donanımsız taarruza kalkışmak bir felaketi doğuracaktır.

I. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde bölgede 100.000'e yakın asker bulunduran Ruslar, Osmanlı'nın savaşa girmesiyle bu bölgeye saldıracağını tahmin ederek mevcut kuvvetlerini 4 Ermeni ve 2 Gürcü taburu ile takviye etmişlerdir. Kafkas Ordusu komutanı Genel Vali Varantsov Dashkov olsa da asıl komuta bölgeyi çok iyi tanıyan Kurmay Başkanı General Yudenic'de idi. Rus Kafkas Ordusu'nun ana karargahı Tiflis'teydi. Ordunun savaş planı, müdafaa esasına dayalıydı ve sadece sınır yakınlarında küçük taarruz hareketleri yapmaya göre tertip edilmişti.

Osmanlı tarafında ise ekim ayına kadar kesin bir savaş planı hazırlanmamıştı. 20 Ekim'de Alman Bronzard tarafından esasları saptanan ve Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından tasdik edilen savaş planında, Kafkas Cephesi'nde Osmanlı kuvvetlerinin Rusları sadece oyalaması isteniyordu. Vazife 3. Ordu'ya verilmişti. 3. Ordu, 9,10 ve 11. kolordulardan ve ihtiyat tümenlerinden oluşuyordu. Sayı bakımından 190.000'e yakın bir asker sayısı varsa da bu ordunun mühim bir kısmının yeterli silah ve cephane imkânı ile lojistik desteği bulunmuyordu, 168 top ve 44 makineli tüfekle bir savaş yapılması düşünülüyordu. Merkezi Erzurum olan 3. Ordu'yu bu dönemde Hasan İzzet Paşa komuta ediyordu, ordunun kurmay başkanı da Gazi Bey'di. Daha sonra Hasan İzzet Paşa görevinden istifade edecek ordu kumandanlığını Enver Paşa bizzat üstlenecektir. Sarıkamış Faciası sonrasında ordu Hafız Hakkı Paşa'nın komutasına verilecektir.

Sarıkamış Harekâtı, kâğıt üzerinde mükemmel hazırlanmış ancak bazı komutanların tecrübesizlikleri, acelecilikleri ve cehaletleri yüzünden hüsrana neticelenmiş bir askerî harekât değildir. Harekâtın yapılacağı bölgenin iklim şartları, arazi yapısı, yolları, ikmal ve iaşe imkânları, göz önüne alınmadan birliklerin giyecek, yiyecek ve mühimmat durumları tamamlanmadan girişilen ve adım adım felakete yaklaşan bir hadise olarak tarihteki yerini almıştır.





Erzurum'a saldırmak için Kargapazar sırtından inen Rus birlikleri (Yitik Hazine Arşivi)



Askerin cepheye götürülmesi kadar cephedeki askerin ihtiyaçlarının karşılanması da gerekiyordu. Seferberliğin ilanını müteakip erkek nüfus askere alındığından, valiliklerce yapılacak nakliyat; kadın, çocuk ve yaşlıların sırtıyla yapılıyordu. Bu bakımdan Anadolu insanı ağır kış şartlarında en az 30-40 gün süren nakliye kollarında çok insanını kaybetti, binek hayvanlarını zayı etti.

Cephedeki on binlerce askerin beslenmesi için lojistik destek yapacak binlerce yardımcı sınıf askere ihtiyaç vardı. Bunun için ne nüfus miktarı ne de maddi imkân kâfi geliyordu. Başkumandan Vekili'nin bu meselenin çözümü için bulduğu yol ilginçti. İleriye hücum edilip Ruslar püskürtülür, Kafkaslar da aşılabilirse oralarda rahatça beslenme ve barınma imkânlarına sahip olunabilirdi. Bu sebeple taarruz edilmeliydi. Ordu ihtimal hesapları üzerinden dilek ve temennilerle yönetiliyordu.

Köprüköy Muharebeleri

Osmanlı ordusu ile Rus ordusu arasında ilk ciddi mücadele Köprüköy'de verildi. Çatışmalarda Osmanlı ordusu dağınık bir hâlde yaptığı mücadelede tam olarak galip gelemedi. 11 Kasım'da Köprüköy'de Ruslarla ikinci mücadele yapılmış ve neticede Köprüköy'ü ele geçiren Osmanlı birlikleri, Rus kuvvetlerine büyük kayıplar verdirmişler ve 13 Kasım'da cepheden çekilmeye zorlanmışlardır. Yüzlerce esir veren Ruslar, süngü savaşına rağmen düzenli geri çekilişlerini bozmamışlardır. Köprüköy Muharebeleri'nde taarruz kısmen başarıya ulaştıktan sonra, Rusların ciddi bir şekilde takip edilememesi muharebenin sevk ve idaresinde mühim bir eksiklikler ki Köprüköy'de böylece büyük fırsat kaçırılmıştır. Bu durum ileride Azap Savaşlarının yapılmasına daha sonra da Sarıkamış'ta büyük bir dramın yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Sarıkamış Karadeniz'de Kaybedildi

Osmanlı Devleti iki geminin alınmasıyla bu savaşa sürüklenmesine rağmen Yavuz ve Midilli Karadeniz'de egemenliği sağlamaya yetmeyecektir.

Savaş için gerekli olan malzemelerin bir kısmı Almanya tarafından temin edilecektir. Çeşitli giyecek ve cephaneden oluşan bu malzemelerin demiryolu ile İstanbul'a, oradan deniz yolu ile Trabzon Limanı üzerinden Erzurum'a ulaştırılması planlanmaktadır.

Deniz yoluyla yapılan bir nakliyenin sonunda yaşanan dram mevcut vaziyetin anlaşılması için yeterlidir. Kafkas Cephesi'nde 3. Ordu'nun hareketine yön vermek için keşif yapılması gerekmektedir. Bunun için Tarık bin Ziyad ve Edremit adındaki uçaklar, pilotlar ve havacı askerler Bezmialem gemisine yüklenmişlerdir. Geri kalan asker ve mühimmat

Kafkas Cephesi'nde kılınan bayram namazı (Harp Mecmuası)



da Bahriahmer ve Mithatpaşa gemilerine yüklenecek İstanbul'dan Trabzon'a yollanmıştır. Ne hazindir ki korumasız bu yük gemileri 6-7 Kasım 1914 gecesi Rus savaş gemileri tarafından batırılmıştır. Batan sadece gemiler değil Karadeniz'e dalıp giden umutlardır. Sarıkamış'ta kara saplanan umutlar gibi ...

Keşif uçaklarının, askerlerin ve ciddi miktarda mühimmatın kaybı savaşın seyrinde mühim rol oynamıştır. Sarıkamış bir anlamda Karadeniz'de kaybedilmiştir.

Azap Muharebesi
Osmanlı ordusunun Hasan İzzet Paşa komutasında Sarıkamış'a doğru ilerleyişi sürüyordu. 16 Kasım 1914'te harekâta başlayan Türk askeri, yapılan planlarda Rusların daha gerilerde olduğunu sandığı bir esnada Azap köyünün doğu tarafında ciddi bir Rus

direnşi ile karşılaştı ve çok sayıda askerini burada kaybetti. Ertesi gün yapılan hücumlarda da ciddi bir direnişle karşılaşılması kayıpları artırmıştır. Tam da bu sıralarda Osmanlı ordusundan firar eden 30 kadar Ermeni'nin Rus ordusuna sığınması ile Ruslar harekât hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Büyük kayıplar verilmesine karşın bölgenin bir kısmının ele geçirilmesi mühim bir durumdur ve bu yerin geriden beslenerek, düşman cephesinde yarma harekâtı yapılması gerekirken gelen emirle taarruzun durdurulması istenmiştir. Hatta bu dönemde Rus ordusuna moral vermek için cepheye gelen Çar Nikola, Sarıkamış'tan Mecingerd'e giderken, Türk keşif müfrezelerine rastlamış ve ölümden zor kurtulmuştur. Belki de bu rastlama sırasında Nikola yakalansa savaşın seyri tamamen değişecektir.

Bir askerî harekâta istihbaratın ne kadar mühim olduğu Azap Muharebeleri'nde daha iyi anlaşılmıştır. Ordu kumandanlığına ulaşan, Narman bölgesinde Rusların hareketlendiği ve ilerleyen ordunun arkadan kuşatılma ihtimalinin bulunduğu haberi taarruzun durdurulmasına sebep olmuştur. Oysa getirilen haberler abartılmış, küçük bir Rus birliğinin hareketi ciddiye alınarak taarruza son verilmiş ve ordunun elinden bir fırsat daha kaçmıştır. Taarruzun durdurulmasının bir sebebi olarak da Osmanlı ordusunun geriden destek



alamaması gösterilir ki bu da ilerleyen bir ordunun mutlak surette ikmal ve lojistik bakımdan desteklenmesinin lüzumunu bir defa daha gözler önüne sermiştir.

Harbiye Nezaretine gönderilen raporlarda ise başarılar abartılmış ve savunmaya geçmiş olan ordunun, Ruslar üzerine taarruz ettiği (!) şeklinde ifadeler yer verilmiştir. Nezaretten yazılan cevabi yazılarda da kahramanlık gösteren alayın sancağına nişan takılacağından, kahramanlık gösteren askerlere liyakat madalyaları verileceğinden bahsedilmektedir.

Azap Muharebeleri sonunda Alman Kurmay Subayı Guse'nin geri çekilme teklifi Hasan İzzet Paşa tarafından benimsenmiş ve Osmanlı kuvvetlerinin çok sayıda şehit verilerek ve cephane harcanarak ele geçirilen "Azap-Girek-Sıçankale sırtlarından, Haran-Menevur-Bertanos hattına" geri çekilmesine ve 10. Kolordu'nun beklenilmesine karar verilmiştir. Azap'ta geriye doğru atılan her adım Sarıkamış Faciası'na yaklaşan bir adım olacaktır.

Geri Çekilme

Silah ve cephane noksanlığından ve hatalı istihbarattan dolayı geri çekiliş, şiddetli soğuk altında yapılmıştır. Ordunun tipiye tutulması daha fazla yorulmasına sebep olmuş, askerin donmaması için mola verilmemiş ve Rusların, birliklerin yerini görmelerine Osmanlı ordusunun ricatını öğrenmelerine mani olmak için ateş yakılması yasaklanmıştır. Gece yürüyüşlerinde yeterli giysisi olmayan askerlerde donma emareleri görülmüştür. Ayağında çarık olanların talihli görüldüğü, olmayanların buldukları çaputları ayaklarına dolayarak kendilerine ayakkabı yaptıkları bir ortamda ordu kırılmaya başlamıştır.

Bu dönemde Hasan İzzet Paşa'nın emri altında ordu komutanı olan Ahmet Fevzi Paşa savaşın seyri ile alakalı sorulan bir suale "Düşmanın ilk saldırı günlerinde ve özellikle ondan önceki yağmak yapma döneminde bazı strateji yanlışları yapıldı. Eğer bu yanlışlar yapılmamış

olsaydı, Köprüköy ve Azap gibi iki meydan savaşı kazanmış olan ordumuz bugün hiç olmazsa Sarıkamış meşeliğinde sırtını ısıtabilmek için kuvvetli bir ateş yakacak durumda bulunabilirdi. Bunu ne yazık ki yapamadık. Bugüne dek birliklerin gösterdiği çaba ve özveriyle alınması tabii olan bir netice bu akşam gereksiz yere yaptığımız şu geri çekilme hareketiyle yitirilmiş demektir. Bu gibi durumlar yenilenecek sürerse bu ordunun sonu da Balkan ordusunun sonundan başka bir şey olmayacak diye korkuyorum." şeklinde cevap vermiş ve bu cevap paşanın emekliye sevk edilmesi için yeterli olmuştur.



Kars

Hadiseler şahit olan Şerif Bey, hatıratında konu ile ilgili:

"Ruslar kendi kuvvetlerini gayet iyi gizlediler ve müdafaalarını hüsn-ü suret ve kemal-i ihtiyatla idare eylediler. Biz de bu muharebeden beklenen sevk'ül çeyş maksadını istihsal edemedik. Bu maksat Rus ordusunu ezmek ve kendi hudutlarımızdan dışarı atmak idi. Bu netice istihsal edilmiş olsa idi Sarıkamış manevrasına ihtiyac kalmayacaktı.

Hâlbuki Üçüncü Ordu'nun elinde Rusları 25 Teşrinievvel günü kıracak, ezecek, dökecek kadar ve hatta daha fazla kuvvet vardı. Bu kuvvetlerden yevm-i mezkûrda birden istifade edilebilirdi, edilmedi. Çünkü Üçüncü Ordu karargâhında makâmat-ı âliye işgal etmiş olan genç zevat vazifelerinin ağır mesuliyeti deruhte ettirecek âvamil-i ruhiyeye malik değildiler. İstanbul, bunun farkına vardı ve müdahale etti. Bu müdahaleye sebebiyet veren Üçüncü Ordu karargâhıdır. Bu karargâh mukarrerat-ı müttihazasında daha kat'i olabilirdi. Ruslar bizden korkuyor biz Ruslardan korkuyoruz netice bundan başka bir şey olabilir miydi?" demektedir.

Aylardır harekât bölgesinde bulunan muharebeleri kumanda eden, ayrıca Enver Paşa'nın Mekteb-i Harbiye'den strateji hocası olan Hasan İzzet Paşa; eski talebesinin taarruzu devam ettirmekte gösterdiği inadı görünce şunları yazar: "9. Kolordu, 10. Kolordu kolbaşıları Kötek-Kars yoluna sekiz dokuz günde varır, bu esnada yalnız kalan 11. Kolordu'nun ezilmeyeceği şüphelidir. Kolbaşıları

büyük dağlardan çıkınca kendilerinden az olmayan düşman karşısında güç bir vaziyete düşeceklerdir. Bu taarruzi meydan muharebesinin sonucunu hazırlığımıza göre zor görüyorum. Adem-i muvaffakiyet hâlinde uzun sürecek olan sefer aleyhimize dönecektir. Meydan muharebesi vermeyip Narman'daki vuruşma ile yetinelim. Bu bize ilerisi için taarruz ve istila ümidi bırakır."

Hasan İzzet Paşa, taarruz için baharın beklenilmesini düşünüyor, daha o günlerde donma hadiselerine şahit olduğu askerin şiddetli kış şartları altında taarruza sürüklenmemesini istiyordu. Çabalarının neticesiz kalması üzerine muhtemel taarruzdan bir başarı elde edilemeyeceği sebebiyle görevden affını istemiş, istifa etmiştir. Bu istifa, tarihte eşine ender rastlanılan bir gelişmeye sebep olmuş Enver Paşa, Yavuz Zırlı ile İstanbul'dan Trabzon'a oradan da cepheye ulaşarak 3. Ordu kumandanlığını kendisi üstlenmiştir. Bir başkumandanın, ordu komutanlığını bizzat üstlenmesi bütün iyi niyetine rağmen stratejik bir hatadır. Başkumandan Vekili ve 3. Ordu Kumandanı Enver Paşa'nın yardımcılıklarını Almanlar yapacaktır. Bronsart Paşa, 3. Ordu Kurmay Başkanlığı'na Yarbay Guse de kurmay başkan yardımcılığına getirilmiştir. Almanlar kış şartları içinde yapılacak bir taarruzun başarı ihtimalini düşük görüyor, lakin Osmanlıların taarruzda olmasını istiyorlardı. Kafkas Cephesi'nde Osmanlı'nın karşısına dikilecek her Rus askeri, Lehistan'daki Alman ve Avusturya kuvvetlerinin yükünün o kadar azalması demektir. Taarruz Rusları bir çember içine alacak şekilde kuşatarak imha etme esasına dayandırılmıştı. Bunun için 11. Kolordu ve süvari tümeni Aras Nehri'nin güney ve kuzeyinde bulunan Rus kuvvetlerini göstermelik saldırılarla oyalayacak 9. ve 10. Kolordular da Bardız ve Oltu üzerinden düşmanın sağ kanadını çevirecek, Sarıkamış'ı ele geçirecekti.

22 Aralık'ta başlayan harekât neticesinde Hafız Hakkı Paşa komutasındaki 10. Kolordu, Narman-Kaleboğazi'ndeki Rus tugayını sürmüş ve Oltu'da verilen muharebede bu tugayı imha etmiş toplarını ele geçirmiş, 1.000 kadar esir almıştır. Oltu'daki başarının getirdiği güven neticesinde, Ruslar Kars'a ulaşmadan önlerini kesmek amacıyla kuşatmaya katılan kolordular 15 km doğuya kaydırılmış, böylece planda değişikliğe gidilmiştir. Enver Paşa da Hafız Hakkı Bey de Rusların bundan sonra hiç savaşmadan kaçacağını sanmaktadır. Bu yanılığın faturasının ne kadar ağır olacağı birkaç hafta içinde anlaşılacaktır.

Türk Birlikleri Kendileriyle Çatışıyor

Kafkas Cephesi'nde yeterince hazırlık yapılmadığının bir acı misali de Oltu yakınlarında yaşanır. Yeterli arazi bilgisine sahip olmayan ve haberleşme imkanlarının sınırlı olduğu tümenler yanlışlıkla birbirleriyle çatışır. 31. Tümen'i Rus kuvvetleri zanneden 32. Tümen derhal ateş açmaya başlar. 31. Tümen'in de ateşe karşılık vermesi üzerine iki Osmanlı tümeni karşı karşıya gelir. Teğmen Rasim isimindeki genç bir subayın farkına varmasıyla dramın daha da fazla büyümesi önlenir. Çok sayıda askerin şehit verildiği çatışmalarda Ruslara karşı kullanılması gereken sınırlı miktardaki cephane de yok yere harcanmıştır.

Harekâtın bütün imkânsızlıklara rağmen iyi başlaması ve başarılı bir şekilde sürmesi Rusların işini iyiden iyiye zorlaştırmıştı, bu şekilde devam edilirse Rusların Aras Nehri'nin ötesine atılması mümkün olacaktı. Ancak 9. Kolordu ile 10. Kolordu'nun arasındaki irtibatın zayıf olması bir felakete adım adım yaklaşılmasına yol açacaktı. Sağlıklı şekilde haberleşemeyen kuvvetler giderek birbirinden uzaklaşıyordu. Birlikler, aralarındaki derin dev vadiler ve dağ geçitleri sebebiyle birbirlerinden kopuyorlardı. 3. Ordu merkezdeki kuvvetinin dağıldığının, asıl hedefinden uzaklaştığının farkında olmadan ilerliyordu.

Enver Paşa, 3. Ordu'nun kumandanı olarak arkada, harekâta hâkim bir noktada durmak yerine, ordunun ön saflarında, ağır şartlara katlanarak bulunmaktaydı. Osmanlı ordularının başkumandan vekili ateş hattında duruyordu. Paşanın çabaları, askerin şevkini, artırması bakımından takdire şayan olmakla birlikte askeri komuta bakımından hataydı. 9. Kolordu'nun 29. Tümeninin sırtında incecik bir kaput, ayaklarında çarık vardı. Tümen, Norşen'e doğru izlediği yayla yolları üzerinde donup kalmış erleri toplaya toplaya Enver Paşa ile birlikte yeni verilen Bardız hedefine varmıştı. Arkalarında gelen 17. Tümen ise kendileri kadar talihli değildi, tipiye tutulan bu tümen, askerin yarısını kar fırtınası içinde kaybetmişti.

Ruslar ise esir aldıkları bir komutanla savaşın seyrini değiştirmeye başlayacaklardı. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Nasuh Bey'den ele geçirdikleri planı görünce bazı Rus subaylar derhal geri çekilmek gerektiğini söylemişlerse de General Yudenic buna engel olmuştur. Planların Rusların eline geçmesiyle harekâtın teferruatı Ruslar tarafından öğrenilmiş ve Sarıkamış dramının bir sebebi daha oluşmaya başlamıştır.



© Yitik Hazine Yayınları

Sarıkamış'a hücum

B

ardız'da bulunan Enver Paşa'ya Alman kurmaylar Bronsart ve Feldman, Rusların durumundan ziyade 9. ve 10. Kolorduların konumlarının mühim olduğunu belirtmişler, haber alınamayan ve nerede olduğu tam olarak bilinmeyen 10. Kolordu gelinceye kadar 9. Kolordu'nun Bardız Hattı'nda beklemesi yönünde fikir beyan etmişlerdir. Enver Paşa ise "Hafız Hakkı Bey'in bizden önce Sarıkamış'a gideceğine kâniyim." diyerek Sarıkamış'a varmak için 9. Kolordu'nun da 29. Tümeni'yle Bardız'dan hareket etmesini emretmiştir. Maksat Ruslara bekledikleri bir anda baskın yapmaktır. Trajedinin bir sahnesi başlamak üzeredir. Diğer sahne ise Hafız Hakkı Paşa'nın kumandasındaki 10. Kolordu tarafından Allahuekber Dağları'nda yaşanır. 10. Kolordu dağlarda soğuktan kırılmaktadır.

10. Kolordu harekât planından uzaklaşınca kendini kar deryası olan, Allahuekber Dağları'nda buluverir. -25°C derece soğuk, bir metreyi aşan kar içinde dağa tırmanmaya başlanır. Dağa çıkıldıkça soğuk daha da artar.

Albay Hafız Hakkı Bey'in elinde Rusçadan çevrilmiş 1/400.000 ölçekli bir haritadan başka bir şey yoktur. Bu kadar küçük ölçekli bir harita ile hareket sevk edilmekte haritada dağlar üzerinde keçilerin dahi yürüyemeyeceği arazilerde şose yollar gösterilmektedir. Albay ve kurmay subaylar at sırtında en önde, kar içinde yürüyen

asker arkada Allahuekber Dağları'na tırmanmaktadır, "bitmek tükenmek bilmeyen uzun yürüyüş, yol boyunca kardan heykeller dizerek 14 saat sürmüş Hafız Hakkı Bey, Başköy'e ulaştığında 16.300 kişi olan 30. Tümen'in sayısı 1.400'e kadar düşmüştür." Allahuekber Dağları'nda 15.000'den fazla Mehmetçik bırakılmıştır. Osmanlı ordusunun eğitimli güzide askerleri Rus'a karşı değil soğuğa karşı mağlup olmuşlardır. Yol üzerinde verilen şehitler o kadar artmıştır ki artık yolları kaybetmek mümkün değildir. Dağlarda kurt sayısı artmakta, o kış kurtlar insan etine doymakta ve Mehmetçikler kırılmaktadır.

Allahuekber'in buzlu vadilerini çok zor aşan kolordu zamanında Sarıkamış'ın kuzeyine gelememiş; şehrin Kars'la irtibatını kesememiş; dağlarda soğuktan perişan olmuştur.

Yarbay Şerif Bey yıllar sonra hatıratına Hafız Hakkı Bey'le ilgili şunları yazacaktır: "Bütün hakikat anlaşılmuş ve bütün ümitler mahvolmuştu. Dört günden beri devam eden muharebenin gününde ve

gecesinde bütün alaylar kendilerine verilen her emri harfiyen ifa etmek için vusu-u beşerin haricinde fedakârlık gösterdiler. (Şimdi Merhum) Hafız Hakkı, Sarıkamış'ın şimal-i garbindeki ormanlık içinde başını avuçları içine almış, dirseklerini dizlerine dayamış, vicdanının ithamını dinliyor, gözyaşlarını kimseye göstermemek için elinden geleni yapıyordu. Hafız Hakkı Bey, Allahuekber'i geçtiğinin ferdasında müthiş ve muazzam hatasını anlamıştı."

9. Kolordu'nun durumu da perişandır. Sarıkamış'a doğru ilerleyen asker yollarda düşe düşe erimektedir. Soğukta ve kar altında yapılan uzun yürüyüşler askeri çok yormakta, bu yorgunlukla birlikte donmalar başlamaktadır. Asker sayısı gittikçe azalmaktadır. Taburların mevcudu 300'e kadar düşmüştür. Birlikler, düzenlerini kaybetmiş, haberleşme imkanları azalmış, taarruz gücünü yitirmiş bir halde Sarıkamış'a yaklaşmaktadır.

Osmanlı askeri düşmana değil karakışa teslim oluyor, eriyip bitiyordu. 28. Tümen'in alaylarının mevcut sayısı 500'e düşmüştü.

32. Tümen, Bardız'ın güneyinden gelen düşmanla muharebe ediyordu. Ordu kumandanlığı, 10. ve 11. Kolordular ile muhabere bağlantısını kaybetmiş buradaki birliklerden haber alamıyordu.

Günler sonra 10. Kolordu'dan haber geldi, kolordu Başköy'e ulaşmıştı. Çok kayıp vermişlerdi ve dinlenme ihtiyaçları vardı. Enver Paşa, dinlenme fikrinden hoşlanmadı derhal taarruza katılmak gerekiyordu, bitip tükenmiş kolordunun derhâl Sarıkamış'a ilerlemesi emrini yeniledi.

Çanakale Boğazı'na Saldırının Sebebi Kafkas Cephesi'dir.

Başkumandan Vekili, Sarıkamış'a yapılan iki taarruz ve ağır kış şartları altında erimiş olan 9. Kolordu'nun liderliğinde; batıdan 11. Kolordu'nun yaklaşmasını, doğudan 10. Kolordu'nun Sarıkamış'ın gerisine çıkmasını planlarken, planlarının



Rusların elinde bulunduğundan habersizdi. Verdiği emirler yazılırken günlerdir uyumayan kumandan oturduğu yerde uyuyakalmıştı.

Sarıkamış'taki Ruslar da rahat değillerdi. 10. Kolordu'nun kendilerini kuşatacağından endişeleniyorlardı. Rusya, İngiltere'den Osmanlı üzerine denizden bir harekât yapılmasını istedi. Bu istek Osmanlı'ya saldırmak için bahane bekleyen Churchill için mühim bir fırsat doğurdu. İngiliz Donanması Çanakkale Boğazı'na saldırıya geçti. Osmanlı'ya I. Dünya Savaşı'nda yeni bir cephe daha açılıyordu ki bu da daha fazla kanın döküleceği manasına geliyordu. Savaş genişliyordu.

Sarıkamış Çatışmaları

Yarbay Guse; "Kafkas Cephesi'ndeki kış taarruzları, müttefiklerin çok üstün kuvvetlerinin bu bölgede bağlı kalmasına büyük ölçüde yardım etti. Türkler savunma harekâtında kalsaydılar böyle bir başarı sağlanamazdı." Derken, on binlerce Mehmetçiğin hangi sebeplerden bu dağlara sürüldüğünü yeniden düşündürmektedir.

Enver Paşa'nın 10. Kolordu'ya bağladığı umut Allahuekber Dağları'nda karlara gömülmüştü. Üç koldan yapılacak bir kuşatma harekâtında bütün kolların planlanan zaman içinde istenilen taarruzu yapması gerekmektedir. Bu tür bir kuşatmada birkaç saat bile çok büyük bir gecikme iken 10. Kolordu, yolunu değiştirip Allahuekber Dağları'nı aşmak zorunda kaldığı için Sarıkamış'a planlanan zamandan tam dört gün sonra gelebilmiştir. En acısı da bu kolordudan geriye çok az asker kalmış olmasıdır.

31. Tümen'in üç alayı Sarıkamış'a 300 metre mesafede orman içinde bulunuyordu. 32. Tümen birkaç koldan

taarruza geçmiş, şiddetli taarruzlar yaparak Ruslara ağır kayıplar verdimişti. İki gün evvel kar ve tipinin etkisiyle dağılan erler toplandığından birliklerin sayısı yükselmesine rağmen Rus kuvvetleri aldıkları takviye ile çok daha fazla bir mevcuda ulaşmışlardır.

Enver Paşa, 30 Aralık'ta verdiği emrinde, orduyu Sarıkamış ve Çerkez köyüne taarruza sevk etmişti. Rus kataları ağır kayıplar vermelerine rağmen inatla mevzilerinde tutunuyorlardı. Türkler, bir ara tren istasyonuna kadar ulaşmışlar cephane ve yiyecek depolarına yaklaşmışlardı. Sarıkamış'ın kenar mahallerinde çatışmalar vardı. Sarıkamış Rus Müfrezesi, cepheden yarılmış, Sarıkamış'taki kışlaları bir süreliğine işgal edilmişti. Bu esnada ihtiyatta bulunan iki Plaston bölüğü karanlıkta yapmış olduğu ani bir hücumla Osmanlı askerlerini şaşırttı. Kayıplar veren Osmanlı kuvvetleri ormana doğru geri çekilmek zorunda kalmıştır. Uzun süren yürüyüşlerin ve soğğun verdiği yorgunluk, açlık ve ağır kış şartları Kafkas Cephesi'nin her yanında Osmanlı askerlerinin peşini bırakmamıştır. Takatsiz haldeki asker canını dişine takarak ancak bu kadar mücadele edebilmektedir. 9. Kolordu'nun mevcudunun 700, 10. Kolordu'nun 1.800'e kadar düştüğü

Yollarda donan Mehmetçikler





Fotoğraf: Şinasi Binyeli / Kolaj : Sinan Özdemir

bir dönemde Rus kuvvetleri 16 tabura ulaşmıştır. 11. Kolordu'nun Sarıkamış'ta yapılmakta olan muharebelerin durumundan bilgisinin olmaması ve bu bölge hakkında bilgi edinmek için çabada bulunmaması hareketin trajediye dönüşmesinin sebeplerinden biri olarak tarihe geçecektir.

Türkleri Toptan Yok Etmeye Mecburuz

Rusların Albay Dovgirt Müfrezesi, Sarıkamış'taki Türk kıtalarının takviyesini ve erzak gönderilmesini kesmek için Bardız müfrezesini baskı altında tutuyordu.

General Yudenic, General Berhman'a gönderdiği raporda "Sarıkamış'tan Türklerin geri atılmasının önemi azdır. Yolu açarsak, çıkıp gitmelerini sağlamış oluruz. Ancak biz Türkleri toptan yok etmeye mecburuz ve buna da imkânımız vardır. Bugün bu fırsattan faydalanmalıyız. Çünkü bu fırsat bir daha ele geçmeyecektir." demektedir.

29. Fırka Kumandanı Miralay Arif Bey ise ordunun vaziyetini şöyle anlatmaktadır:

"Gıdasızlıktan vücudun harareti kaybolmakta ve donma olayları artmaktaydı. Hayatta kalanların yüz, el ve ayakları donarak hayaletler gibi, serseri dolaşmaktaydılar. Hayvanlar ise çam yapraklarını yemediklerinden karı eşeleyerek bulabildikleri ot saplarını, bazen de birbirlerinin semerlerini, kuyruk ve yelelerini kemirmekteydiler. Muharebe meydanının hiçbir yerinde akarsu da yoktu. Su ihtiyacı, karları ısıtarak ve çay yaparak gideriliyor veyahut ağızda kar eritiliyordu. Karavanelerde ısıtılarak eritilen kar suyunu ise hayvanlar bile içmiyordu. Orman içinde bulunduğumuz hâlde, ateş yakılarak ısınma da kabil olamıyordu. Çünkü kalın gövdeli ağaçları devirecek balta veya testere olmadığından, portatif balta ve kürekle,

ufak çam fidanları kesiliyor veya kurumuş dallar toplanarak ateş yakılıyordu."

10. Kolordu, son çırpınışlarını yapıyordu 31 Aralık sabahı taarruza karar verildi. Son bir taarruza daha kalkışıldı ve Osmanlı askeri, canı pahasına pek çok yerde Rus mevzilerine girmeyi başardıysa da Rus makineli tüfeğinin amansız ateşi karşısında, kalan askerlerini de şehit vermeye başlayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Bu Sarıkamış'a yapılan üçüncü ve son taarruz olacaktı.

9. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbey Şerif Bey, şahit olduğu manzarayı şöyle anlatıyordu:

"... En nihayet dağa çıktık. Bizi çok geniş ve uçsuz bucaksız sanılan bir kar yaylası karşıladı. Pek yorulmuş ve takatsız düşmüştük. Tam yayla üstünde keskin bir rüzgâr ve şiddetli bir tipi başladı. Bu andan itibaren göz gözü görmez oldu. Kimsenin kimseye yardım etmesi ve hatta söz söylemesi, sesini işittirmesi imkânı kalmadı. Uzun, sonsuz denecek kadar uzamış olan yol kolu dağıldı. Herkes kendi canının derdine düştü. Asker enginlerde, dere içlerinde, orman bucaklarında, nerede bir kara nokta, dumani çıkan bir ocak gördüyse oraya saldırdı ve kolordu çözülüp eridi... Subaylar çok uğraştılar, fakat



Canlandırma: Sarıkamış Dayanışma Grubu



Fotoğraf: Şinasi Binyeli
Canlandırma: Sarıkamış
Dayanışma Grubu

Ben de ordunun komutasını Hafız Hakkı Paşa'ya bırakarak İstanbul'a hareket ediyorum. Bununla beraber bütün bu bilgilerin ve hareketin gizli tutulmasını istihham ederim."

Alman Generallerden Liman von Sanders'in ifadeleri ise gerçeği daha fazla yansıtmaktadır. "3.Ordu'da (Başkomutan

Enver Paşa, Kurmay Başkanı General von Bronsart) 1914 Aralık ayı başında 90.000 iyi asker vardı.

O, sınır yakınında, dağlıkta Hasankale'ye komşu bir bölgede kendisine üstün olmayan Rus birlikleri karşısında, savunmaya uygun bir durumda bulunuyordu.

Şiddetli itirazlarına rağmen Sarıkamış-Kars'a karşı bir saldırıya karar verildi. Dağ geçitlerinin zorlanabileceği farz olursa dahi Türklerde kale dövecek toplar olmadığından Kars'ın alınamayacağı önceden belliydi.

İki kolordu ile girişilen sol kanattan ilerleyiş karla örtülü dağ, yol ve izleri boyunca ikmal bakımından acımlacak şartlar içinde yapılmıştır. Böylelikle her iki kolordunun perakende olarak yenilmesi ile bu sonuç elde edilmiştir, o sırada cepheden ileri sürülen bir kolordu da faydasız olarak vuruşmaktaydı. Resmî rakamlara göre bu 90.000 kişiden ancak 12.000 kişi geri gelmiştir ve bunlar acınacak durumdaydılar."

"Bütün öbür askerler öldürülmüş, açlık veya soğuktan ölmüş veya tutsak edilmiştir. Savaşın tarihçileri bu saldırıyı yerinde ve doğru bir iş gibi göstermek için boş yere uğraşacaklardır."

SARIKAMIŞ HAREKÂTİNİN SONUÇLARI

1. Savaşın galibi General Yudenic, Rus Kafkasya Ordu komutanı ilan edildi ve ordusunu toparlayarak Doğu Anadolu'ya taarruza geçti. Hopa, Artvin, Malazgirt, Erzurum, Van, Muş, Bitlis, Rize, Bayburt ve Erzincan Rus işgali altına girdi.

2. Rusların isteğiyle Çanakkale Cephesi açılmış ve Sarıkamış'taki kayıpların daha fazlası bu cephe

kimseye söz işittirmek gücü kalmamıştı. Hâlâ gözümün önündedir; yol kıyısında karların içine çömelmiş bir er, bir yığın karı kollarıyla kucaklanmış, titreyerek, feryat ederek dişleriyle kemiriyor, tırnaklarıyla kazıyordu... Kaldırıp yola götürmek istedim. Er, önceki hareketlerini hiç bozmadı ve beni hiç görmedi. Zavallı cinnet geçiriyordu... Böylece şu uğursuz buzullar içinde biz belki 10 binden çok insanı bir günde karların altında bıraktık ve geçtik..."

4 Ocak 1915'te Sarıkamış'ın kuzey sırtlarını tutan ve sayısı 7.000'e kadar düşen Osmanlı kuvvetine, Ruslar 30.000 kişiyle taarruza geçtiler. Amansız Rus taarruzu karşısında tek yapılması gereken 3. Ordu'dan kalan askeri kırdırmadan geri çekmekti. 5 Ocak'ta 9. ve 10. Kolordulara geri çekilme emri verildiyse de geç kalınmıştı. Ricat esnasında Kurmay Başkanı Bronzard yaralandı. Kumandanlardan Ali İhsan Paşa ve 9. Kolordu'nun mühim kısmı esir düştü. Rütbesi orgeneralliğe yükseltilen Hafız Hakkı Paşa 3. Ordu kumandanı yapıldı ve Enver Paşa 8 Ocak 1915'te cepheden ayrıldı. Osmanlı birlikleri 18 Ocak'ta Sarıkamış Harekâtı'ndan önceki mevkilerine döndüler. Enver Paşa, olanları anlatırken sanki mühim bir kayıp olmamış gibi davranmıştı:

"Ruslara karşı başlanmış olan harekât, Rus ordusunun kesin surette yenilgisiyle sonuçlanmadıysa da düşmanın sınır dışına çıkarılmasına, düşman arazisinin bir kısmının ele geçirilmesine ve düşman ordularının iyiden iyiye sarsılmasına imkân verdi. 15 gün devam eden taarruz muharebeleri sonucunda, yorulmuş olan orduyu dinlendirmek ve hem de ileri harekât için hazırlanmakla uğraşılacaktır.



Yollarda donan Mehmetçikler (Bingür Sönmez Arşivi)





Şehitlerin toplu mezarlara taşınması



Yollarda şehit düşen Mehmetçikler



Ruslar tarafından esir alınan Osmanlı askerlerinin hazin bekleyişleri (Bingür Sönmez Arşivi)

verilmek durumunda kalınmış ülkenin en eğitilmiş insanları kaybedilmiştir.

3. Osmanlı ordusu eğitilmiş askerlerini bu cephede kaybetmiş olduğu için diğer cephelere asker sevkıyatı yapılamamış bu durum diğer cephelerdeki mağlubiyetlere dolaylı olarak sebep olmuştur. Milli Mücadele'nin kazanılmasında yaşanan zorluklardan biri de Cihan Harbi'nde verilen çok fazla şehitten dolayı savaşacak çok az sayıda insanın kalmış olmasıdır.

4. Ruslar tarafından Oltu, Sarıkamış ve Kağızman'a yerleştirilen Ermeniler silahlandırılarak savunmasız Müslüman köylere saldırmalarına zemin hazırlanmıştır.

5. Harekâtın yapıldığı ve ordunun geçtiği yol üzerindeki köyler, hasta askerlerle dolmuş, hastaneler kifayetsiz kalmış neredeyse bütün hekimler lekeli tifoya tutulmuşlardır. Ulukışla'ya kadar menzil ana hattı ve Erzurum-Kiğı-Palu-Maden-Diyarbakır ve Erzurum-Erzincan-Harpur-Diyarbakır civarında salgın hastalıklar yayılmıştır.

6. Nisan ayı başlarında karların erimesiyle birlikte açığa çıkan şehit naaşları vicdanları sızlatmış Rus yetkililer emir vererek cenazelerin bir an önce defnedilmesini istemişler ve civardaki Türk köylerinden getirilen amelelerle toplu mezarlar kazılmış ve Türk köylüler şehit kardeşlerinin cenazelerini yollardan toplayarak dinî vecibelere uygun olarak bir Türk imam nezaretinde defnetmişlerdir.

Kaynakça

- Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994,
Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi Ankara 1991
Muzaffer Taşyürek, Bir Hüznün Tarihi Sarıkamış, İstanbul 2006
Köprülü Şerif Bey, Harb-i Umumi Bidayetinde Üçüncü Ordu Sarıkamış İhata Manevrası ve Meydan Muharebesi İkinci Tab, İst. 1338
İsmet Görgülü, On Yıllık Harbin Kadrosu, Ankara 1993
Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, IX. Cilt Ankara 1999
Hamza Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, Ankara 1990
Ramazan Balcı, Tarihin Sarıkamış Duruşması, İstanbul 2006
Alptekin Müderrisoğlu, Sarıkamış Dramı, İstanbul 1988
Rahmi Apak, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Ankara 1988
Harp Mecmuası, Hazırlayan Ali Fuat Bilkan-Ömer Çakır, İstanbul 2005
David Sherme, World War I, London 1998

BİR ACI HATIRA:

BU DAĞLARDAN İNSAN DEĞİL KUŞ GEÇMEZ

Devletin padişahтан sonra bir numaralı adamı olan Enver Paşa'yı ağırlamak Koçfanes köyünün ağası Hüseyin Bey'e düşmüştü. Enver Paşa, General Bronsart von Schellendorf, Yarbay Feldmann, Yarbay Guse, Binbaşı Kazım (Orbay) ve Mehmed Bey geniş masanın etrafında oturmuşlardı.



Sarıkamış, kar ve hüznün

Yorucu ve sinir yıpratıcı bir günden sonra, büyük gaz lambalarıyla aydınlanan sıcak bir oda ve çeşitli yiyeceklerle dolu masa insana rahatlık veriyordu. Asık suratlar gevşemiş, odayı iyimser bir hava doldurmuştu. Bu havanın yayılmasında hoş sohbet, yaşlı ev sahibinin rolü büyüktü. Hüseyin Bey, konuklarını ağırlamak için elinden geleni yapıyordu ama içi sıkıntılıydı. Otuz altı yıl önceki "93 Harbi" yıkımı hiç aklından çıkmıyordu.

Bir aralık Enver Paşa'ya içini dökme fırsatı buldu:

"Paşa hazretleri. Duydum ki Sarıkamış üzerine saldırı yapılacakmış, her şey çok iyi hesaplanmış. Yalnız dikkate alınmayan bir şey var. O da soğuk kış..."

Enver Paşa'nın yüzü birden değişmiş ve öfkelenmişti. Sert bir sesle karşılık verdi.

"Askerin moralini kırıyorsunuz. Konuğunuz olmasaydım, bu sözleriniz için şimdi sizi vurmam gerekirdi."

Gün görmüş geçirmiş Hüseyin Bey, yaşına yaraşan bir ağırbaşlılıkla şöyle dedi:

"Keşke askerimiz kırılmasın da beni öldürün paşam. Çünkü bu günler sayılı günlerdir. Bu zamanda bu dağlardan insan değil kuş geçmez..."

Alptekin Müderrisoğlu Sarıkamış Dramı İstanbul 1988 s. 231-232



Kumandanı selamlayan mektep talebeleri (Harp Mecmuası)

Savaşın Çocukları

Sarıkamış Harekâtı henüz başlamamış cep-
hedeki askere eldeki imkanlarla lojistik
destek yapılmaya çalışılıyordu. Erzurum
Valisi Tahsin Bey'in cephedeki asker için
topladığı 150 ton erzakı cepheye nakle-
decek bir vasıta bulunamadı. Enver Paşa'nın emriyle
nakliyenin halkın sırtında yapılması kararlaştırıldı.
Vali emri uygulamada acele etti. 90-95 km ötedeki
cepheye gidecek erzak, menzilden menzile halk
tarafından taşınacaktı. Malzemeler otuz kiloluk tor-
balara konularak okul çağındaki çocukların sırtlarına
yüklendi.

Minik sırtlarda, minik ellerin tuttuğu yükleri men-
zile götürecek kabile, hükümet konağı önünden hare-
ket ederken çocukların hâlini gören herkes ağlamıştı.

Benzer bir fedakârlık misali de Van'da yaşanmış-
tır. İran sınırında Ruslarla çarpışan jandarma tümeni,

cephanesi tükenince, şehirden yardım ister. Askerlik
çağındaki bütün erkeklerin cepheye olmasından
dolayı tümüne cephaneyi götürmesi için çoğu okul
çağındaki 120 çocuk seçilmiş ve torbalara mermiler
konulup çocukların sırtlarına bağlanmıştır.

Çocuklar yanlarında 18 jandarma olduğu halde
sınıra doğru yola çıkar, hava soğuktur. Çuh Dağı'nı
aşarken tipiye yakalanan kabileden uzun süre haber
alınamaması üzerine aramaya çıkılır ve karlar altında
çocukların ve jandarma erlerinin donmuş bedenleri
bulunur. 82 çocuk ve 10 jandarma donarak şehit ol-
muşlardır. Geriye kalan çocukların çoğu da uzun süre
kar altında kalmalarından dolayı hastalanıp birkaç
hafta içinde vefat ederler.

Alptekin Müderrisoğlu, Sarıkamış Dramı, Ankara, 1997, s.32
Naklen Muzaffer Taşyürek, Bir Hüzün Tarihi SARIKAMIŞ İst.
2006 s. 63

BİR İCAT BİR BÖLGEYİ KURTARDI

Kafkas Cephesi'nde aşırı soğuklar, askerin donması, kangren veya hasta olmasına sebebiyet vermesi bir yana erlerin uzun zamandır temizlenememelerine ve temiz ortamlarda barınamamalarına da yol açmıştır. Ahırlarda, dam altlarında, köy odalarında onlarca askerin bir arada kalması ile saran bitler tifüsün; sağlıksız ortamlarda barınma tifonun, dizanterinin askere bulaşmasını ve kolaylıkla yayılmasına zemin hazırlamıştır.

Erler bitle mücadele ederken birbirlerine bit bulaştırıyorlar ve hastalığın yayılmasına sebep oluyorlardı. Hastalığa yakalandığının ilk zamanlar farkında olmayan askerler de bilmeden arkadaşlarına tifüs bulaştırıyorlardı.

Tifüsle mücadele etmek için öncelikle bitle mücadele etmek gerekliydi. Salgın hastalığın sadece askerlerde değil sivil halkta yayıldığı bir dönemde asker kıyafetlerini dezenfekte edecek etüvlere ihtiyaç duyulmaktaydı. İşte tam da bu dönemde Sivas Menzil Mıntika Sertabibi Dr. Ahmet Fikri görünüşte basit ama yaptığı iş olarak çok hizmet edecek bir cihaz tasarladı.

“Buğu sandığı” denilen cihaz, bir kazan, bir ızgara ve bir sandıktan ibaretti. Bir yemek kazanının üzerine bir ızgara onun üzerine de alt tarafı kazan genişliğinde dairevi olarak kesilmiş sandık konulması şeklinde tasarlanmıştı. Tertibatın buhar kaçırılmaması ve içerideki buhar basıncının düşmemesi için de sandığın kenarlarına ve üzerine keçe ile yalıtım yapılmış ve çengellerle de sandık sıkıştırılmış gerektiği yerde üzerine ağırlıklar da konulmuştur. Dezenfekte edilecek kıyafet ve eşyalar buraya yerleştirilerek kaynayan kazandan çıkan buharla arındırılmıştır. Buğu sandığı 3. Ordu'yu bittin kurtarmıştır.

Burada dezenfekte edilecek kıyafetlerin neden kaynar suya atılmayıp da buhar basıncına tabi tutulduğu fikri akla gelebilir. Suyun kaynama noktası 100°C olup yüksek rakımlarda bu derece daha da düşmektedir. Mesela Erzurum'da su 94°C'de kaynamaktadır ki bu sıcaklık pek çok mikro organizmanın imhası için yeterli değildir. Ancak iyi yalıtım yapılmış bir kapta oluşacak buhar basıncı 100°C'den çok daha fazla sıcaklıklara ulaşmayı mümkün kılmaktadır. “Buğu sandığında” Böylece arındırılan kıyafetlerle bir salgının yayılmasına mani olunmuştur.



Kazım Karabekir Paşa

DAĞLAR VE KIŞ YAMAN DÜŞMANDIR

Hafız Hakkı Bey 3. Ordu emrine verilmeden evvel İstanbul'da Kazım Karabekir ile görüşür ve kendisinden Kars kalesi ile ilgili bilgi ve haritalar ister, bir gece haritaları inceler ve ertesi gün iade eder. Bu esnada Kazım Karabekir, Hafız Hakkı Bey'e,

“Kars Kalesi hakkındaki incelemeniz bende Kafkas cephesinde bir saldırı yapılacağı endişesini uyandırıyor. Kış mevsiminin oralarda ne kadar şiddetli hüküm sürdüğüne o bölgede geçen üç yıllık hayatımda şahidim. Tümüyle dağınık olan o bölgede dağlar ve kışın şiddeti, saldırıya katılacak insanların pek yaman birer düşmanıdır. Böyle bir teşebbüs varsa bütün kuvvetimizle önlemeliyiz. Korkuyorum ki Almanlar, Besarabya'ya asker çıkaramıyoruz diye Kafkasya'ya hareketi istiyorlar. Kış için elbisesi ve donanımı çok eksik olan 3. Ordu'muzu mahvetmelerine fırsat vermemeliyiz.” deyince Hafız Hakkı Bey'den “Ben de kışın taarruza taraftar değilim.” cevabını alır. Hafız Hakkı Bey, Kafkas Cephesi'ne görevlendirilmiştir. Ertesi gün gizlice Mecidiye kruvazörüyle İstanbul'dan son defa ayrılarak Trabzon'a doğru yola çıkar ki yıllardır Sarıkamış denildiğinde akla gelen Allahuekber Dağları'nda 10. Kolordu'yu komuta edecek kumandan cepheye varmak üzeredir.

Kazım Karabekir, Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik, Emre Yayınları, İstanbul, cilt: 2, s. 409-414



“Burası Galiçya Cephesi” Müttefiklerin desteği ile tam donanımlı hâle getirilmiş bir Osmanlı askeri nöbet tutuyor



“Burası Kafkas Cephesi” Bütün imkânsızlıklara rağmen Osmanlı askerleri keşif yapmaya çalışıyor

FATİHA İÇİN

Rus Kafkas Ordusu Kurmay Başkanvekili Dük Aleksandr Petroviç, elindeki dürbünü gözlelerinden çekmedi, bıraktı ve âdeta bağırdı:

“Delirmiş bu Türkler delirmiş ... Böylesine açık hedef olunur mu? Türkler gibi asker yoktur, doğru ama bu ne acemilik, bu ne akılsızlık... Mevzilenmeye ihtiyaç duymadan, açık hedef olmuşlar ...”

Yıllardan 1914'tür, günlerden 23 Aralık Cuma... Bizim cepheden ateş açılmaz ... Ruslar yürürler ...

Binbaşı Mustafa Nihat, Enver ve Hafız Hakkı Paşalardan aldığı emrin akıl işi olmadığını bilir de ağzını açmaz. Türk'ün askerlik namusu, itiraz kelimesini silmiş lügatinden. Sarıkamış'ı iki gece evvel işgal etmişiz. Kolordumuz erimiş. Ve karşı saldırı sonucu çekilmişiz. Mustafa Nihat Bey ve emrindeki 79 kahraman dört yüz metrelik mesafeyi sekiz saatte alırlar. Hedefe vardıkları zaman artık 18 kişidirler. Mevzilenmek isterler, nasip olmaz. Olmamıştır herhâlde ki gece yerini sabah ışıklarına terk ettiği zaman Rus Kurmay Başkanı Petroviç şaşkınlık içinde emir verir. Sonra eline alır dürbünü, dünya tarihinin görmediği sahneye işte o zaman şahit olur.

“İlk sırada diz çökmüş beş kahraman. Omuz çukurlarına yasladıkları mavzerleri ile nişan almışlar. Tetiğe asılmak üzereler. Ama asılamamışlar. Kaput yakaları, Allah'ın rahmetini o civan delikanlıların yüreklerine akıtılabilmek istercesine semaya dikilmiş, kaskatı... Hele bıyıkları, hele bıyıkları ve sakalları! Her biri birer fütuhât oku gibi çelik misal. Ya gözler? Dinmiş olmasına rağmen şu kahredici tipinin bile örtüp kapatamadığı gözleri, hepsi açık! Tabiatı da başkumandana da karşısındaki düşmana da isyan eden ama Allah'ına teslimiyetle bakan gözler... Açık, apaçık!

İkinci sırada öyle bir manzara ki hiçbir heykeltıraş benzerini yapmayı başaramamıştır. O ürkütücü ayaza rağmen, sağlarında fişekleri debelenerek üzerlerinden atmaya tenezzül etmemiş iki katırın yanında başları semaya dönük, altı masal güzeli Mehmed... Sandıkları bir avuçlamışlar ki hayatı biz ancak böyle bir hırsla avuçlayıvermişizdir. Öylesine kaskatı kesilmişler. Ve sağ başta Binbaşı Mustafa Nihat. Ayakta... Ya rabbi, bu bir ayakta duruştur ki karşısında düşmanı da



Elinde tüfeğiyle donarak şehit düşmüş bir Mehmetçik

kindarı da melunu da Allah'a sığındıkları günkü çaresizlik içinde yere çökertiş velvelesi hâlinde... Belinde, fişeklerinin o kurban olunası çıkıntılarını örtüp yok etmeye, gece düşen tipi bile razı olmamış. Sol eli, boyundaki dürbünü kavramış. Havada donmuş, Kale sancağı gibi... Diğer eli, belli ki semaya uzanıp rahmet dilerken öylesine taşlaşmış. Hayrettir, başı açık. Gür erkek kömür karası saçları beyaza bulanmış...”

Moskova'da Krasnaya Bulvarı'ndaki askerî müzede Kurmay Başkanı Petroviç'in karargâhına gönderdiği rapor, hıçkırıklı bir ağıt gibidir:

“Allahuekber Dağları'ndaki Türk müfrezesini esir alamadım. Bizden çok evvel Allah'larına teslim olmuşlardı. 24.12.1914”

Ve şimdi sizler, bütün ilgisizliğimize rağmen, ancak onların varlıkları ile ayakta durabilen bugünkü kuşaklar ... Ayağa kalkınız ayağa. Vallahi kalkınız. Tek beka şemsiyemiz olan bu ilahi bahçedeki kar çiçekleri önünde fatihalarla af dileyiniz.

Kalkınız ayağa...”

İlhan Bardakçı imparatorluğa Veda TEV Yayınları
İst 2004



MUSTAFA KEMAL PAŞA ANLATIR

Sarıkamış felaketinden sonra Enver Paşa İstanbul'a döner, bu arada orduya katılıp görev almak için Sofya'dan gelen Mustafa Kemal Bey ile Enver Paşa arasında şu konuşma geçer:

"Biraz sonra Enver Paşa ile karşı karşıya buluyorduk. Enver Paşa, zayıf düşmüş, rengi solmuş bir hâldeydi. Söze ben başladım:

- Biraz yoruldunuz.
- Yok, o kadar değil.
- Ne oldu?
- Çarpıştık. O kadar.
- Şimdi vaziyet nedir?
- Çok iyidir!

Enver'i daha fazla üzmemek istedim. Kendi işime sözü getirdim:

-Teşekkür ederim. Numarası 19 olan bir tümene beni kumandan tayin buyurmuşsunuz. Bu tümen neredir. Hangi kolordu ve ordunun emrinde bulunuyor?"

-Ha, bunun için belki Genelkurmay'la görüşürseniz daha kati malumat alabilirsiniz.

-Peki, o hâlde sizi daha fazla rahatsız etmeyeyim. Genelkurmayla görüşürüm..."

GENELKURMAY HAREKAT ŞUBESİ MÜDÜRÜ YARBAY ALİ İHSAN SABİS'İN HARBİYE NEZARETİNE VERDİĞİ RAPOR.

Birinci Dünya Savaşı'nın başarılı kumandanlarından biri de Ali İhsan Sabis idi. Sarıkamış Harekâtı'nın ardından esir düşecek olan subay, savaştan evvel genelkurmay harekât şubesi müdürlüğü görevini yürütüyordu. Kurmay Yarbey Sabis, savaşın Osmanlı'nın etrafında dolaşması karşısında harbiye nezaretine şu raporu vermiştir.

Ordunun Hâli

Osmanlı hükümeti, Balkan Harbi'nde uğradığı büyük zayıflığı yerine koymaya vakit bulmadan bu seferberliği yaptığından, ordunun pek çok şeye ihtiyacı vardır. Osmanlı ordusu bugün bir taarruzî harp ve hele bir kış savaşı yapabilecek hâlde değildir. Çıplaklık derhal büyük tesirini gösterecek ve ordu harpten ziyade dizanteri, kolera gibi hastalıktan bitecektir. İlkbahara kadar bu durumun düzeltilmesi mümkündür.

Harb-i Umuminin Bugünkü Vaziyeti

Harb-i Umumi'nin bugünkü hâline nazaran birkaç ay içinde kati sonuca varması ve herhangi tarafın sulha talip olması muhtemel değildir. Belki, bu netice ilkbaharda alınabilecektir. Lehistan cihetinde henüz başlayan muharebenin kati bir sonuca bağlanması şüphelidir. Alman ordusunun —kışın meydana getireceği müşkülâtı artırmamak için— Kovnu -Brestlitovsk - Dübno hattından ileri geçmeyeceği muhtemeldir.

Harbe Girişirse Ne Olur

Osmanlı hükümeti için şimdi bilfiil harbe müdahale etmek gerek heyet-i umumîye için, gerek kendi kuvvetini muhafaza için fayda değil, mazarrattır. Harbe suret-i müdahale tetkik edilirse bu, daha iyi anlaşılır.

Bugün, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi küçük hükümetlerin bitarafliklerini muhafaza etmeleri hâlinde, Osmanlı devleti, Umumi Harbe, Rusya ve İngiltere ile harp hâline girmek suretiyle karışabilir.

Rusya ile harpte, Harb-i Umumi'ye en müessir müdahalenin Odesa cihetinden olacağı aşîkârdır.

...

Kafkasya'dan Taarruz

Doğu Anadolu'daki Türk kuvvetleri yalnız başına taarruz edemezler, Kafkasya'daki Rus kuvvetleri: 181.000 muharip, 600 top, 348 makineli tüfek; 3. ordumuzun kuvveti ise: 66.000 muharip, 168 top, 44 makineli tüfekten ibarettir.

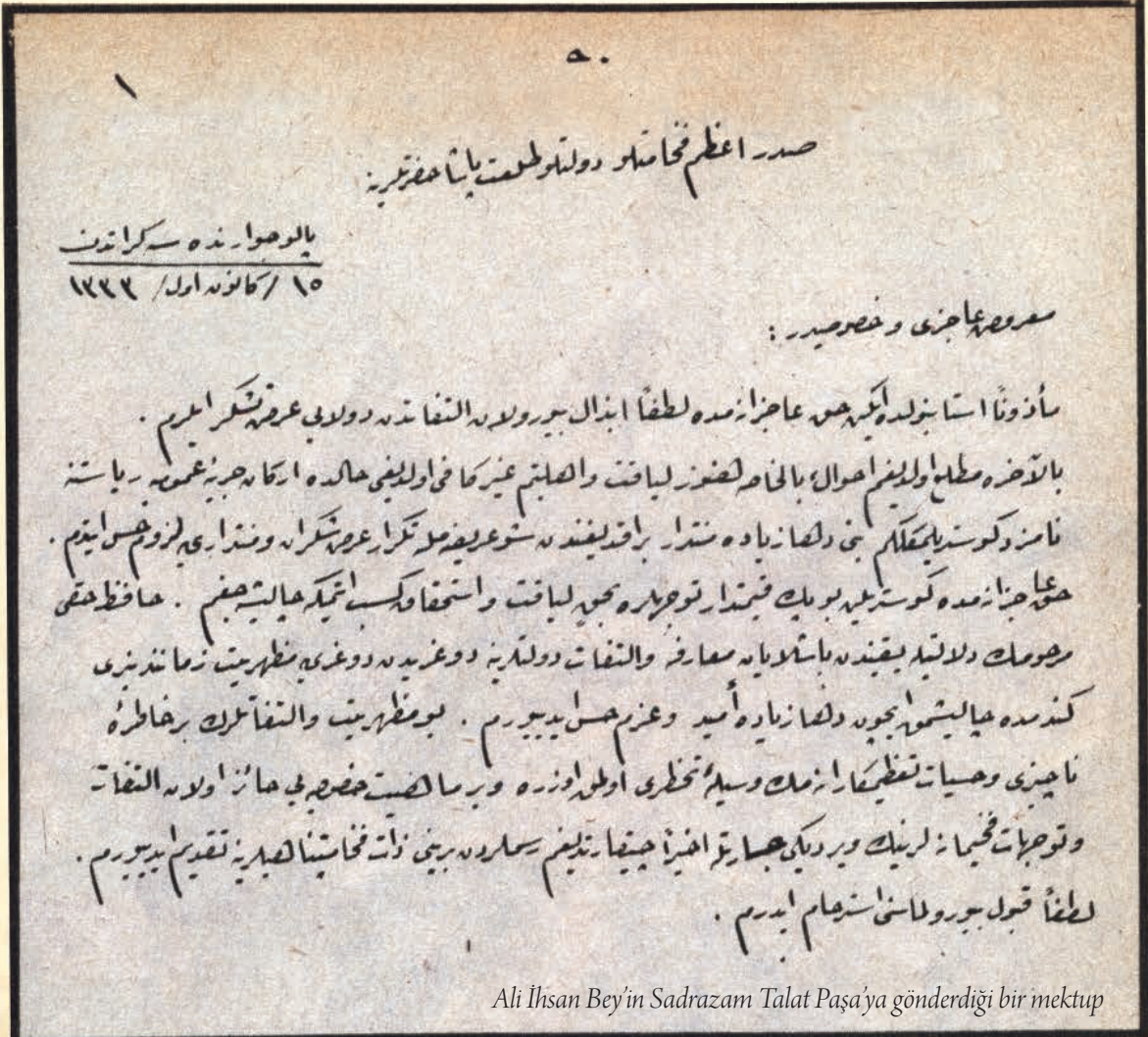
Binaenaleyh ordumuz zayıftır. Bu ordu, bugünkü vasıtaları ile kendisini durduğu yerde beslemekten acizdir. Demiryolunun azlığı dolayısıyla cephanenin noksanının tamamlanması ve geriden erzak gönderilmesi kabil değildir. Şu hâlde bunu karadan takviye ederek stratejik bir taarruza geçmek felâketten başka bir sonuç vermez. Bu hâlde, denizden Kafkasya'nın batı sahiline asker çıkarmaktan başka çare yoktur. Bu da ancak yine Karadeniz'de üstünlüğün kurulmasına bağlıdır. Bu olmadan asker ihracı ve noksanlarının İstanbul - Batum yoluyla ikmali pek güçtür.

Rus filosunun muharebeyi kabul etmeyip limanlara kapanması ve drednotlarının tamamlanmasını bek-

lemeleri ve bu esnada süratli ve çevik gemilerle ulaştırılmamızı taciz etmesi pek mümkündür. Bu hâl, bizim için pek büyük bir felâket olur. Bin türlü mahrumiyet içinde tedarik edebildiğimiz malzemeyi yüklü birkaç vapurun batırılması ne kadar müthiştir!

Bugün, karaya asker çıkarmaya muvaffak olsak bile Rusların bir drednot ikmalinden sonra donanmamızı tahrip etmesi hâlinde Kafkasya'daki ordumuzun ne hâle gireceğini izaha hacet yoktur. Bundan başka Alman ve Avusturya kuvvetleri Brest - Litovsk hattından ileri geçmedikçe, Şimali Kafkasya'ya vaki olacak taarruzlarımız münferiden mağlûbiyetle neticelenir, ihraçta muvaffak olsak ve deniz üstünlüğünü temin etsek bile Ruslar, batıdan birkaç kolordu getirerek bizi ezebilirler. Deniz üstünlüğünü kurarak Kafkasya'ya taarruza karar verildiği takdirde 3. ordudan başka en az dört kolordunun o tarafa tahsisi lâzımdır: 10, 1, 4, 5.

Şu hâlde bu tarafta 2, 3, 6. kolordular kalır ki bunlar Çatalca hattında kalmak şartıyla ancak Boğaz ve hükü-



Ali İhsan Bey'in Sadrazam Talat Paşa'ya gönderdiği bir mektup

met merkezini koruyabilir. Biz bugün müsellahtan intizar vaziyetiyle Almanya ve Avusturya'ya şu faydaları temin ediyoruz: 180.000 Rus muharibini Kafkasya'da; 20.000 İngiliz'i Mısır'da tutuyoruz. Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'ı da intizarda bırakıyoruz. Ufak bir muvaffakiyetsizlikte bu faydaları kaybetmek ihtimalini hatırdan çıkarmamalıdır."

Hayat Tarih Mecmuası Haziran 1969 sayı:5 s.56-61

SAVAŞTA BİR CİNAYET

Köprülülü Şerif Bey'in Anılarından

Sarıkamış harekâtında kurmay subay olan Köprülülü Şerif Bey hatıratında cephede yaşadığı bir acı hadiseyi şöyle anlatır: "Akşam oldu. Taarruz eldeki birkaç yüz neferi ve yirmi otuz zabiti karlara gömmekle neticesiz hitam buldu. Fakat Enver yine öyle endişesiz ve hain kaldı. O şimdi Çerkesköyü tarafından önünde boynu bükük bir çocukla bizim yanımıza geldi.

"Kaçarken tuttum, kurşuna dizilecek." emrini verdi. Firariyi aldık. Akşam karanlığında birenk siması görünmüyordu. Ateşin karşısına getirdik ve istintak ettik.

– Çocuk sen kimsin, hangi kıtadansın? dedik. Fakat tümen kumandanı Miralay Arif Bey "firari" diye hayatı gasp edilecek olan bu çocuğu tanıdı. Mekteb-i Harbiye'nin son sınıfını ikmal etmeden çıkmış. Harp başladığı günden beri bilmem hangi bölükte takım kumandanlığıyla hüsn-i hizmeti sebkat etmiş. Şimdi Çerkesköyü'ne hücum esnasında takımı -zaten beş on kişiymiş- kamilen mahvolmuş. Kendisi alay kumandanını ararken yine avcı hattında bir ağacın dibinde biraz nefes almak için oturmuş. Enver Paşa Hazretleri o sırada avcı hattına gelmiş ve kendisini yakalamış, buraya getirmiş.

Bu çocuk 17-18 yaşlarında zayıf, sarı benizli, fakirü'l hâl bir genç idi. Hikâye ettiği şeyler ihtimal ki doğru ve ihtimal ki yanlış idi. Lakin şu muhakkak idi ki bu çocuk Çerkesköyü eteklerine kadar tabanı delik bir çift potin, çok köhne ve örselenmiş ince bir kaputla titreye titreye sürüklenmiş gelmişti. Ve gerilerde değil ileride, hepimizden daha ileride avcı hattında "Biraz istirahat etmek için" oturmuştu.

Enver Paşa'ya bu meselede itiraz edilmezdi. Çünkü çocuk fırkaya istintak edilmek için değil idam edilmek için verilmişti. Mamafih biz emri icra ettirmemeye karar verdik. Belki bir muzafferiyet olur da af ettiririz dedik.

O gün muzafferiyet olmamış, Enver de emrini unutmamıştı. Ferdası günü bize "O firariyi kurşuna dizdiniz mi?" diye sordu. "Hayır, efendimiz. Divan-ı harp edilmesini emir buyurmuşsunuz." cevabı verildi. Enver cevap vermeden birinci emrini tekrar etti ve çocuk fırka karargâhı muhafız bölüğüne teslim edildi. Allah, zavallı, renksiz, hasta çocuğa rahmet eylesin. Ekserimizin evlerimizde buna yakın oğullarımız vardı. Bu bigünah şehid zülm-ü udvan bize birçok zaman dağ-u derun oldu. Hâlâ fersiz gözleri, zayıf ve bitap iki bacak üstünde müşkülâtle duran iki avuçluk vücutcağızı, ince kolları, bükülen boynu gözümün önündedir. Bu çocuk da bittabi bir valideden doğdu. O valide yavrusunun beşiğini sallarken -tıpkı Enver'in validesi gibi- "büyüsün, paşa olsun" diye ninni söyledi. Enverler paşa oldular. Çünkü ocak söndürmesini, evler yıkmasını, ordular batırmasını bildiler. Lakin bu çocuk paşa olmadı, hatta mülazım bile olamadı. Ona hayatın en büyük müjde-i saadeti takım kumandanlığına atandığı zaman verilmişti. Şimdi? Şimdi ise şımarık ve katil bir mel'unun acz ve cehaletini setretmek için "şiddet inzibat" namına etrafa saldırdığı emirlerle bigünah masum kurşuna dizildi. Enver'in şu beş on seneye sığdırdığı cinayet ve hıyanetleri ihtimalki Sirus'un zulm ve istibdadından çoktur. Lakin Sarıkamış sırtlarında kendisi bile barınacak bir kovuk, gırtlığına sokacak bir lokma ekmek bulamadığı pek müstesna bir günde zaten kış ve yoksulluk ordunun dörtte üçünü kemirmiş iken, şu zavallı çocuğu bedbaht validesine çok görmesi kadar büyük bir cinayeti yoktur ve olamayacaktır".

"Zavallı renksiz ve zayıf çocuk! Yalnız senin uğradığın feci zulüm Allah'ın adaletini depreştirmeye, adaletin sabrını oynatmaya, sabrın sonunu getirmeye kâfidir. Sen işte o sahne-i fecaatin bugüne dek "Meçhul Askeri" idin. Ve ebediyen timsal-i mağduriyet kalacaksın. Sen bugün altında yattığın çam ağaçlarından bir dal bile kırmadın. Onlar senin küçük mezarını ebediyen gölgelendirecekler."

Köprülülü Şerif Bey [Şerif İlden], Harb-i Umumi Bidayetinde Üçüncü Ordu Sarıkamış İhata Manevrası ve Meydan Muharebesi s.172-173, 193 İst.1338



**3. ORDU MENZİL MUFETTİŞİ
ALBAY FUAT HÜSEYİN
EFENDİ'NİN KAFKAS CEPHESİ'NDEN
BİR ŞEHİT BABASINA
YAZDIĞI MEKTUP (1915)**



Muhterem Efendim,

İslâmiyet'in yücelmesi ve istikbal-i vatanın temin-i bekası (sonsuzca kadar yaşaması) için çarpıştığımız dünya tarihinde emsali görülmemiş olan şu mukaddes cihadda, kıymetli bir evlâdını, bir babasını veya bir kardeşini kaybetmekten ileri gelen sızlamamış bir kalp kalmamıştır. Fakat hiç şüphe yok ki sızlayan bu kalplerden, feveran ederek gözlerden sızan gözyaşı seli, en yüce makama ulaşmış şehitlerimizin al kanlarına karışarak bu vatanın mukaddes temiz toprağını, Allah'ın kudreti ve feyzi ile sulamaktadır.

Bu fedakârlıkların o kadar kutsal ve o kadar yüce bir gaye için harcandığını düşünüyorum isek sızlayan kalplerimizin ve gözlerimizin akıttığı o yaşların gururla ve iftiharla karışmış olmaması mümkün değildir, işte, ben de bugün aynı sızıyı ve aynı gurur ve iftihar hissediyorum ve bu iki tesirin sonucu olan aynı gözyaşını döküyorum. Çünkü, kardeşim kadar sevdiğim genç, kahraman, kıymetli bir yiğidin şehadeti karşısında üzüntüden boğulmuşum. Fakat Osmanlı tarihine parlak sayfalar yazan ecdadı gibi kahramanca, yiğitçe, savaşırken ölen bu kardeşimin şehadet tarzı karşısında da gurur ve iftiharla mest olmuşum. Siz de aynı tesiri duyacaksınız. Fakat eminim ki aynı gurur ve iftihar hissederek teselli bulacağız.

Bir haftadan beri devam eden kanlı muharebelerde ordumuzun dünya tarihine altın yazı ile yazılacak olan mertçe savunmasına, kı'asıyla iştirak ederek maiyetindeki askere "Askerler! Ben en ufak bir korkaklık gösterir, kaçarsam, sizin kurşununuz beynimi delsin. Fakat siz kaçarsanız benim kurşunumun da sizin beyninizi deleceğine emin olunuz." kahramanlık hitabesiyle son dakikasına kadar Müslümanlığın, Türklüğün, Osmanlılığın talep ettiği en büyük mertliği, yiğitliği göstere göstere ve askerine cesaret ve yücelikte metanet numunesi ola ola Hasankale civarında Karabiyik köyü yakınlarındaki muharebede 03.11.31(1915)'de şehitlik şerbetini içerek, şu anda ruhu yüce makama yükselen bu mert, cesur, gururlu, her yönüyle kıymetli oğlunuz Mülazımusani (Teğmen) Necmeddin Bey'dir.

Oğlunuzun kaybı sizi ne kadar müteessir ederse, gösterdiği çeşitli kahramanlık ve yiğitlik de o kadar gurur ve iftihar vericidir. Dolayısıyla teselli etmektedir. Ben, o şehit muhteremin yalnız kaybedilmesinden dolayı ortak üzüntümüz olduğunu arz etmek suretiyle beyan ederim. Her subay için örnek olarak alınan evlâdınız, şehadeti ve yüceliğinden dolayı ben de tereddütsüz sizi tebrik ederim, demek cesaretini görüyorum. Keşke, her Osmanlı ailesi sizin oğlunuz gibi güzel kudretli ve üstün ahlâklı bir evlât yetiştirse idi!

Arkadaşlık ettiğim müddetçe gayret sarf etmesine, güzel ahlâkına, hayran olduğum bu küçük kardeşimi o olağanüstü gayretine dayanarak bir adet "Harp Madalyası" ile taltif etmiş idim. Göğsüne takmaya zaman müsaade etmediği için, bu madalyayı oğlunuzun güzel hatırasının bir anısı olarak size gönderiyorum.

Etkilerini azaltabilmek için, o ebedî mukaddes makama uçup giden gururlu ruhu incitmemenizi tekrar rica eder, bir şehit babası sıfatıyla size hürmetlerimi yücelterek arz ederim, efendim. (6 Aralık 1915)

Cepheden Mektuplar Milli Savunma Bakanlığı Yayınları Ank. 1999

3. Ordu Menzil Müfettişliği
Albay Fuat Hüseyin



*Eş hele bir dağları örten karı :
Ot değil onlar, dedenin saçları!
Dinle, şehîd sesleridir, rüzgârı!
Durma levend asker... uğurlar ola.
Ey, vatanın şanlı gaza mevkibi!
Saldırınız düşmana arslan gibi.
İşte Hüdâ yâveriniz, hem Nebi.
Hayırlı gidin, haydi... uğurlar ola.*

Mehmed Akif Ersoy

Erzurumlu Fethullah Efendi

*Mekkare çavuşu,
Fethullah Efendi'ye:
- Oğlunuzu getirdik, dedi.
Baba oğul birbirine
sarıldılar. Daha sonra
Fethullah Efendi,
mekkâre çavuşuna
bu çocuğu niçin
getirdiğini sordu.*

Kafkas Cephesi'nde yedek subay olarak bulunan Rifat Erdal Sarıkamış Harekâtı'nın başarısızlıkla neticelenmesinin ardından Doğu Anadolu'da ilerleyen Ruslara karşı mücadele eden Osmanlı subaylarından biridir. Hatıralarından iki anekdotu sizlerle paylaşıyoruz:

“Taburumuzun ikinci bölümünde Erzurumlu ihtiyat zabıt vekili (asteğmen) Fethullah Efendi isminde bir arkadaşımız vardı. Fethullah Efendi'nin [Erzurum'daki] evi, cephane deposuna yakınmış, cephanelik düşman eline geçmesin diye berhava edilince, Fethullah Efendi'nin evi de yıkılmış; karısı, iki çocuğu ile ortada kalmıştı. Kaldırım taşları üzerinde iki çocuğu ile oturan karısı; o, birliğiyle ayrılırken: “Fethullah, bizi bırakıp nereye gidiyorsun?” diye inliyordu. Ama Fethullah Efendi bu sese şöyle cevap vermişti:

“Ben askerim, vazifem vatan müdafaasıdır, sizi Allah'a emanet ediyorum.”

Sakalikesik köyünde sığındığımız ahır köşesinde, Fethullah Efendi bir kenarda ağlıyordu. Biz onu teselliye çalışırken, taburun ağırlığını taşıyan mekkârecilerin yanında Fethullah Efendi'nin 7-8 yaşlarında bulunan oğlu Kerim içeri girmez mi?

Mekkare çavuşu, Fethullah Efendi'ye:
- Oğlunuzu getirdik, dedi.

Baba oğul birbirine sarıldılar. Daha sonra Fethullah Efendi, mekkâre çavuşuna bu çocuğu niçin getirdiğini sordu. Çavuş, Erzurum'dan çıkınca çocuğu yolda bulup taşıyarak hayvana bindirdiklerini ve Erzurum'a Rus askeri girmiş olduğundan çocuğu Erzurum'a götürüp anasına teslim etmek mümkün olmadığından, beraberinde getirdiğini söyledi. Yaptığımız incelemeye göre, bizim tabur



Erzurum'dan ayrıldıktan sonra, anasının yanında oturan küçük Kerim, "Babamı bulacağım." diye, anasının yanından ayrılıp askerler arasında dolaşırken, taburun mekkâre çavuşu, çocuğu tanıyıp, bir hayvana bindirerek almış, getirmiş.

Fethullah Efendi bu durum karşısında çok müteessir olup tekrar ağlamaya ve:

- Çocuğum, anandan niçin ayrıldın, ben harp hâlinde seni nasıl taşıyabilirim, diye feryat etmeye başladı. Biz, çocuğun tekrar Erzurum'a anasının yanına gönderilmesi mümkün olmadığı için tabur ağırlığında taşınmasını ve müsait bir zamanda Erzincan veya Sivas'a gönderilip bir aile nezdinde veya yatılı bir okula yerleştirilmesinin mümkün olacağını söyleyerek Fethullah Efendi'yi teselliye çalıştık.

Fethullah Efendi, tabur kumandanlığına bir dilekçe vererek, çocuğunu Sivas'a götürüp yatılı bir okula yerleştirmek üzere izin istemişti. Rusların taarruzundan bir gün evvel Fethullah Efendi'ye tümen kumandanlığınca 15 gün izin verildi. Hazırlığını yapıp ertesi günü hareket etmek isterken, o gece sabaha karşı Ruslar hücumu geçti, bütün tabur siperlere girmiş ve muhabere başlamıştı.

Çocuğu bir müddet tabur ağırlığında taşıyarak Gökde-
re sırtlarına geldiğimiz zaman, havaların ısınması üzerine

Fethullah Efendi çocuğunu yanına getirmiş, siperlerde baba oğul beraber yatıp kalkmaya başlamışlardı. Taburun bütün subayları çocuğu seviyor, okşuyorduk, hatta kendisine bir de fahrî onbaşı rütbesi vermiştik.

Fethullah Efendi ikinci bölük zabiti idi. Benim bulunduğum birinci bölükle yan yana siperlerde idik. Rusların sabaha karşı bizim ileri karakollara taarruzu üzerine, ileri karakollar siperlere çekilmişti. Fethullah Efendi siperin üzerine çıkıp Rus kuvvetlerini görmek ve nereden geldiklerini tespit etmek için elinde bulunan tenvir tabancasını ateşler ateşlemez, Rusların bu ışığa ateş etmeleri üzerine Fethullah Efendi göğsünden vurulmuş ve siperin içine düşerek şehit olmuştu. Bunu haber alınca siperden sipere atlayarak Fethullah Efendi'nin şehit düştüğü sipere gittiğim zaman, mübarek şehit, ruhunu, Yaradan'a teslim etmiş, kanlar içinde yatıyordu. Oğlu küçük Kerim de, babasının üzerine kapanmıştı. Çocuğun eli yüzü kan içinde olduğundan ben, onun da yaralı olduğunu zannederek çocuğu kaldırıp her tarafını yokladım, yarası olmadığını ve babasının kanları olduğunu anlayarak onu bir askerin sırtına verip tabur ağırlığına gönderdim. Mübarek şehidi de, kanayan yarasıyla siperlerin arka tarafına defnettik."

Hayat Tarih Mecmuası sayı:8 s.70 Eylül 1971



Kılavuz köpekleriyle kayaklı bir keşif birliği (Yitik Hazine Arşivi)

SAVAŞIN SOĞUĞU

Günlerce yürüdük. Bir akşam vakti, Tercan ovasına nazır bir tepeye geldik, tepenin altında bir köy vardı. Her bölükten birer takıma ileri karakol tertibatı aldırarak taburun bu köye girmesine karar verildi. Bizim bölükten o günkü ileri karakol sırası benim takımda idi, yüzbaşı tertibat alınması gereken sahayı bana gösterdi ve gece yarısı beni değiştireceğini söyledi. Tabur köye indi; ben de çifte nöbetçileri yerlerine koyup takımın yarısıyla birlikte bir kayanın koltuğuna sığındım. Şiddetli bir fırtına hüküm sürüyordu, bir taraftan ben, bir taraftan da takım çavuşum Sungurlu ilçesinden pehlivan yapılı 1.85 boyunda cesur İbrahim Çavuş, çifte nöbetçileri kontrol ediyor ve yarım saatte bir nöbetçileri değiştiriyorduk.

Bu faaliyet esnasında vücudumda bir gevşeme hissettim, kanın üzerine oturup biraz dinlenmek istedim. Uyumak lüzumunu duydum, gözlerim kapanıyor, vücudumdaki gevşeme gittikçe artıyordu. Bu sırada İbrahim Çavuş'u karşımda gördüm. "Ne oturuyorsun?" diye sordu. "Aman İbrahim Çavuş bana müthiş bir uyku galebe ediyor." dedim. Bunun üzerine İbrahim Çavuş beni kollarımdan tutup kaldırdı ve birkaç defa sarstı ve yüzüme iki tokat vurarak, beni sağa, sola koşturmaya başladı. "Bu tokatları hakaret sanmayınız, siz donuyorsunuz, hareket ettirmek ve donmaktan kurtarmak istiyorum." dedi.

Daha sonra beni köye indirip bir ahıra götürerek hayvan gübresine gömdü, biraz sonra uyumuşum. Gözümü açtığım zaman bölüğümüzün başçavuşu Erzincanlı Mahmud Çavuş'u gördüm, bana "Geçmiş olsun, donmaktan kurtuldun." dedi. İbrahim Çavuş'u sordum. Beni ahırda gübreye gömdükten sonra, takımın başına gittiğini söyledi. Hayatımı, bu kahraman İbrahim Çavuş'a borçluyum. Sabah ışıırken, taburumuz Tercan ovasında Fırat nehri (o zaman Karasu diyorlardı) üzerinde bulunan Kütür Köprüsü istikametinde yürüyor, köprüden geçip karşı tarafta bir müdafaa hattı kurmak istiyorduk. Tercan ovasında birçok birlikler de bizim gibi yürüyüş hâlinde idi. öğleye doğru Kütür köprüsüne geldik, ancak, geride kıt'a kalmadığı mülahazasıyla köprünün tahrip edilmiş olduğunu gördük. Fırat, tuğyan hâlinde akıyor ve manda gövdesi gibi buz kitlelerini sürülüyordu.

Hayat Tarih Mecmuası sayı:8 s.70 Eylül 1971



Şehitlik anıtının 1970'li yıllardaki görünüşü
(Hayat Tarih Mecmuası)



Prof. Dr. Bingür SÖNMEZ Allahuekber Şehitliği'nde 2003

BİNGÜR HOCA VE SARIKAMIŞ'A VURDUĞU NEŞTER

Tarihe vefa göstermeyenlerin yaşadığı tarihin teker-
rür ederek yeniden başlarına geldiğine hususen
Türk tarihini bilenler çok defa şahit olmuştur. Bir kalp
cerrahı bu vefasızlık perdesini neşteriyle yırttı ve yıllarca
şifa bekleyen kalpler için kullandığı neşteri Sarıkamış'ın
karı buzu altında kalan şehitleri çıkartmak için kullandı.
Bugün Sarıkamış'ın unutulmuş Mehmedleri için ülke-
mizin pek çok yerinde anma toplantıları, konferanslar,
paneller yapılıyorsa, Sarıkamış hakkında elinizdeki eser
de dâhil onca kitap çıkıyor, belgesel çekiliyor, film çalış-
maları yapılıyorsa, Sarıkamış'tan canlı yayınlar yapılıyor,
bütün medyada Sarıkamış Dramını'nın sene-i devri-
yesinde haberler yayınlanıyorsa, anma etkinliklerine
en üst seviye devlet protokolü katılıyor, Genelkurmay
Başkanları Sarıkamış şehitlerini onca yıl sonra anıyorsa,
bunda gayretli bir insanın yıllardır sürdürdüğü emekleri
vardır: Bingür Sönmez.

Kendisi tevazu içinde hakkındaki övgülere "Es-
tağfurullah" dese de bizden sonraki nesiller Bingür
Sönmez'i; ülkemizin dünyaca ünlü kalp cerrahı, ülke-
mizi ileriye götürme çabasındaki bir aydından öte, tarih
vefalsı olarak bileceklerdir. Bir tarihçi olarak unuttu-
ğumuz hakikatleri hatırlatan Bingür Hoca'ya teşekkür
borcumuz var.

SARIKAMIŞ ALTUNBULAK

Sarıkamış Altunbulak
Soğanlıyı biz ne bilek
Bizim uşak böyle gezer
Allı zıbın kara yelek

Bu dizelerin geçtiği ağıt bir ana tarafından Avşar
ellerinden çıkıp da geri dönmeyen beş çocuğu için
yakılmıştır. Kim ne derse desin ağıtın içinde Sarıkamış
Harekâtı sırasında Mehmedlerin ne giydiği açık açık
söylenmiştir: "Bizim uşak böyle gezer, Allı zıbın kara
yelek."

Sarıkamış'ta harp tarihinde örneği görülmemiş
bir emre itaat yaşanmış ve bu kahramanlar bazı bilgi-
sizlerin söylediği gibi bir gecede tek kurşun atmadan
değil, 15 gün boyunca göğüs göğüse savaşlar vererek
zaferler kazanmışlar ve hem batıdan hem kuzeyden
Sarıkamış'a iki kez girmişlerdir. Şehit olanlar hep ileri
giderken şehit düşmüşlerdir. Sarıkamış, Osmanlı için
yolun sonu olmuş, ama Çanakkale ile şahlanışa geçen
bir millet Milli Mücadele ile kendine yeni bir ülke
kurmuştur. Bu nedenle Sarıkamış Şehitlerine çok şey
borçluyuz.

Bugün ilgiyi dağıtmak için birçok kimse, ilgi nok-
tasını şehit sayısına çekmektedir. Bu tartışmalar bizim
Sarıkamış şehitlerini, Çanakkale şehitleri düzeyine
getirmek için verdiğimiz çabalarımızı zayıflatmaktan
öteye gitmez. Biz hiçbir zaman şehit sayısı üzerinde dur-
mayacağız. 90.000 şehit Sarıkamış için artık bir sembol
olmuştur. Ülke olarak değil 90.000, 9.000, 900, 90 hatta
9 şehidimize bile sahip çıkmak hepimizin borcudur.

Sarıkamış'ta yitirilen sadece asker ve askeri malzeme
değildir. Asker çekildikten sonra Müslüman yerli halkın
uğradığı tehcir, katliam ve soykırımı da artık gündeme
getirmenin zamanı gelmiştir. Çoruh Vadisi'nde 45.000,
Sarıkamış civarından Sibiry'a sürgün edilen ve çoğu
yollarda katledilen içinde benim dedelerimin de olduğu
40.000 kişinin hesabını sormak boynumuzun borcu
olsa gerektir.

Bu ülkenin şehitlerine hizmet etmek bir ibadettir.
Sarıkamış şehitleri de bu bütünün önemli bir parçasıdır.

Ruhları şad olsun.

Prof. Dr. Bingür Sönmez
Sarıkamış Dayanışma Grubu Başkanı



Prof. Dr. İlber ORTAYLI

Yanlış Politika Faciası: Sarıkamış

*...biz hepimiz ken-
dimize göre birer
Enver Paşa'yız.
Elimize fırsat
geçse nice Enver
Paşalıklar
yaparız.*

Sarıkamış harekâtında bilgisizlik ve macerayla aynileşen Enver Paşa'nın kendine özgü yetenekleri vardı ve gençleşen ordunun bütün komutanları gibi aslında iyi eğitim görmüştü. Kurmay eğitimi iyiydi, yabancı diller biliyordu, iyi nişancıydı; Edirne'nin kurtarıcısı olarak ünlüydü, Trablusgarb'da İtalyanlara karşı direnmişti. Ama bütün bunlar genç bir subayın tecrübesi kadardı. Makedonya dağlarındaki meşrutiyetçi isyanı ve Babıali baskınındaki gözü karalığı başkumandan olarak strateji çizmeye yeterli değildi, tecrübesizdi. Tecrübesiz bir askerden imparatorluk ordusuna başkomutan olamazdı.

Sözün kısası, biz hepimiz kendimize göre birer Enver Paşayız. Elimize fırsat geçse nice Enver Paşalıklar yaparız. Onun için birinci harbin komutanlarının aceleciliğini ve hayalciliğini hak vermesek de anlamak lazım. Gerçeği anlamak zor değil.



Prof. Dr. M. Metin HÜLAGÜ

Türk Tarihinin En Hazin Olayı

*Savaşa katılan Os-
manlı kuvvetleri-
nin mühim kısmı,
Rus kuvvetlerine
değil, soğuğa
mağlup olmuştur.*

“İleri! Daima ileri ki zafer, şan, şahadet, cennet hep ileride, ölüm ve zillet geridedir.” Son dönem Türk tarihinin en hazin olaylarından Sarıkamış faciası. 1914 yılı sonunda Osmanlı Devleti'nin katıldığı bir savaşın en kahredici cephelerinden birisinin adıdır. Kafkasya'yı fethetmek, Azerbaycan Hükümeti'ni kuvvetlendirmek, gibi amaçların arkasından koşmuş olan İttihatçılar, dünya Müslümanlarını İtilaf Devletleri aleyhine kullanmanın mümkün olacağına inanmışlardı.

Enver Paşa'nın:

“Gittik, gördük, saldırdık, geri döndük” diye özetlemiş olduğu Sarıkamış harekâtı (22 Aralık 1914) üç hafta kadar sürmüş ve büyük kayıplarla sonuçlanmıştır. Savaşa katılan Osmanlı kuvvetlerinin mühim kısmı, Rus kuvvetlerine değil, soğuğa mağlup olmuştur. 9. Kolordu Komutanı ve karargâhı ise esir düşmüştür. Birçok köy düşman tarafından yakılmış veya harap edilmiştir. Çaresiz kalan halk çareyi Erzurum'a doğru göç etmekte görmüştür.



Hisler ve şahsi beklentiler siyasi ve askeri realite ile, ön hazırlık ve tedbirin önüne geçmiştir denilebilir.



Bölgedeki ordunun neredeyse bütün tecrübeli komutanları devre dışı bırakılarak yerlerine genç ve tecrübesiz paşaların getirilmesiyle yöreyi bilen tecrübeli kadro elenmiştir.

Doç. Dr. Cihat GÖKTEPE

Sarıkamış'ın Neticesi

Sarıkamış Harekâtı neticesinde III. Ordu'nun neredeyse tamamı yok olmuş dolayısıyla bu, bölgeyi Rus istilasına karşı önemli ölçüde savunmasız bırakmıştır. Bunun sonucu olarak Erzurum, Bitlis, Trabzon vilayetleri ile Erzincan sancağını Ruslar işgal etmişlerdir. Savaşın Osmanlı Devleti açısından olumsuz olmasında, ana unsurlar, iklim şartları, hastalıklar, beslenme yetersizliği ve ulaşım ve yolların yeterli olamayışı belirtilebilir. Kolordu komutanı Hafız Hakkı Paşa'nın bile tifüs hastalığı sebebiyle vefatı düşündürücüdür. Trabzon limanından Erzurum üzerinden Sarıkamış istikametine yapılan nakil sürecinde yolların yetersizliği ve iklimin ağırlığından ötürü pek çok hayvan ölüsünün yollarda kaldığı da kaynaklarda belirtilmektedir. Buna karşılık Ruslar Tiflis'den Sarıkamış'a kadar demiryolu ile asker ve malzeme taşıyabiliyorlardı. Hisler ve şahsi beklentiler, siyasi ve askerî realite ile ön hazırlık ve tedbirin önüne geçmiştir denilebilir.

Sonuç olarak; şehit sayısının 60.000 ile 109.000 arasında gösterildiği Sarıkamış Harekâtı genel Türk tarihi içerisinde önemle üzerinde durulması ve incelenmesi gereken bir hadisedir. Buradan anlaşılacağı üzere ülke ve ordu yönetiminde tecrübe, bilgi ve sağlam karakterlilik fevkalade önemlidir. Türk insanındaki tabii karakterlerden biri olan ordusuna ve milletine bağlılık ve hizmet etme düşüncesi yetersiz ve gereksiz maceralarda harcanılmayıp, Millî Mücadele örneğinde olduğu gibi liyakatli komutan ve idarecilerin önderliğinde ordu-millet bütünlüğünde millî bağımsızlık gibi haysiyetli ve şerefli muvaffakiyetler de değerlendirilmelidir.

Doç. Dr. Mustafa OFLAZ

Tecrübenin Heyecana Mağlubiyeti

Sarıkamış harekâtı I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Tarihi açısından en acı sayfalarından birisidir. İttihat ve Terakki'nin önde gelen üç adamından birisi olan Enver Paşa'nın tabir yerindeyse delicesine bir kararı, Türk tarihinin en acı sayfalarından birini ortaya çıkarmıştır. Bir alimimiz; "Gafletle ihanet aynı sonucu veriyorsa ikisi birdir" der. Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Partisi mensuplarının gerek I. Dünya Savaşı'na girmemize yol açan icraatlarını gerekse bu savaşın önemli bir safhasını oluşturan Sarıkamış Harekâtı'nı bu bakış açısıyla değerlendiriyorum.

Bölgedeki ordunun neredeyse bütün tecrübeli komutanları devre dışı bırakılarak yerlerine genç ve tecrübesiz paşaların getirilmesiyle yöreyi bilen tecrübeli kadro elenmişti. Bir de bu harekâtın talimatının doğrudan Berlin'den geldiği iddiası var ki bu harekâtı daha da trajik hale getiriyor. Genel kanaat bu trajedinin biricik sorumlusunun Enver Paşa olduğudur. Tecrübe ve bilgiden yoksun, tamamen his ve heyecana dayalı icraatların sonunun ne olacağı hususunda yakın tarihimizde edindiğimiz çok çok acı bir tecrübenin adıdır Sarıkamış Harekâtı.



Şehitlerimiz

Aşağıdaki şehit listesi* Kafkas Cephesi'nde verdiğimiz şehitlerin çok küçük bir kısmını ihtiva etmektedir. Savaşın zor şartları altında tutulmaya çalışılan şehit kayıtları Milli Savunma Bakanlığı tarafından "Şehitlerimiz" adı altında beş cilt hâlinde yayımlanmıştır. Bu devasa eserde 93 Harbi'nden Kore Savaşı'na kadar süren yaklaşık 75 yıllık dönemde verdiğimiz şehitler listelenmiştir.

Eserde Kafkas Cephesi'nde verilen şehitlerin toplam sayısı 15.449 olarak görülmektedir. Bu kayıtlarda sayı olarak az miktarda sehven aynı şehidin birden fazla kaydı ve Kafkas Cephesi dışında şehit olup da sehven bu şehitler arasında gösterilen Çanakkale'nin çeşitli mevkilerindeki (Kırte, Kırmızısırt, Kanlısırt, Gelibolu vs.) şehitler ile Bingazi ve Gazze şehitleri gibi diğer cephelerden şehitler de görülmektedir.

Bu kayıtlara göre bilinebilen şehit sayısı asgari sayıdadır. Bütün kayıtların Milli Savunma Bakanlığı'nın Ankara'daki arşivinde toplanmasıyla bu sayının artacağı malumdur. Mevcut bilgi ve belgelerle toplanabilen ya da ulaşılabilen kayıtlara göre yapılan bu çalışma, milli hafızamız bakımından şüphesiz çok önemlidir, ilerleyen yıllarda çalışmanın yenilenmesiyle çok daha sağlıklı rakamlara ulaşılabilecektir. Böylelikle şehit sayıları üzerinden fırtınalar koparılması ve en azı 35.000'den başlayan ve 138.000'e kadar çıkartılan şehit sayısının yaklaşık ne kadar olduğu daha rahat öğrenilebilecektir. Ancak şu da unutulmamalıdır ki şehit sayısının daha az olması yaşanan acıyı azaltmayacaktır.

Aşağıda verdiğimiz listede şehitlerin memleketlerine göre sembolik olarak verdik. Gönül isterdi ki hiç olmazsa kaydı bulunan bütün şehitlerimizin isimlerini yayımlayabilelim ancak sayfa imkânlarımız on beş bin şehidin tamamı yerine ancak her ilden en fazla beş şehidi almaya yetti. Şehitlerimizin bizi birbirimize bağlayan en önemli bağ olduğundan hareketle bu şehit listelerini mikro milliyetçilik için kullanmak "bizim şehidimiz sizden fazla" şeklindeki yaklaşımların aziz şehitlerimizin kemiklerini sızlatacağını düşünüyoruz. Sembolik olarak her ilden beş şehide yer vermemizin bir sebebi de budur. Sayfa kenarlarında yer alan şehit fotoğrafları 3. Ordu hastanelerinde görev yaparken şehit düşen sağlık mensuplarına aittir. Memleketleri bilinemediği için sayfa başlarına konulmuştur.

Bu kayıtlar bir savaşın bir coğrafyada nasıl yankı bulduğunun en büyük ispatıdır. Kayıtlarda bazı şehirlerimizden verilen şehit sayısının az olduğu görülecektir. Bunun sebebi o dönemde ilgili şehrin nüfusunun çok az olması ve Osmanlı'nın savaştığı yedi farklı cephe bulunmasındandır. Şu da unutulmamalıdır ki Anadolu'da I. Dünya Savaşı'nda şehit vermeyen şehir yoktur. Bu topraklar bu yüzden bizim vatanımızdır. Topraklarımız altındaki şehitlerimizin kemikleri bölünmez bütünlüğümüzün her daim ispatı olacaktır.

*Şehit kayıtları Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü'nün 06/12/2006 tarihli izniyle yayımlanmıştır.

ADANA



Üçüncü Ordu
Etübbâsından Kıdemli
Yüzbaşı Halil Recâi
Efendi Şehadet Tarihi:
30 Mart 1331

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İBRAHİM	MAHMUD	1307	15 / 6 / 1916	2883 RAKIMLI TEPE	CEYHAN	CEYHAN
DERVİŞ	YUSUF	1308	5 / 7 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	ÇUKURKÖPRÜ (KARSI)	KADIRLI
MEHMED	MUSTAFA	1312	21 / 6 / 1916	KAFKAS CEPHESİNDE 3.KOLORDU	KARAIŞALI	KARAIŞALI
MEHMED	MUSTAFA	1314	26 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	KOZAN	KOZAN
DURMUŞ	YUSUF	1294	25 / 6 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE DE	KARAIŞALI	YÜREĞİR



ADIYAMAN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MAHMUD	KAMİL	1301	27 / 3 / 1915	AZAP MUHAREBE-SİNDE		BESNİ
MEHMED	MEHMED	1291	27 / 3 / 1915	AZAP MUHAREBE-SİNDE	BESNİ	BESNİ
MUSTAFA	VAKIFLI	?	15 / 10 / 1914	AZAP MUHAREBE-SİNDE	BESNİ	BESNİ
CAFER	SERKIS	?	20 / 9 / 1915	ZAYIAT CETVELİNDE		MERKEZ
MEHMED	SAİD	1303	3 / 9 / 1914	MEYDAN HARBİ		MERKEZ



AFYON



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ALİ	İBRAHİM	1301	7 / 6 / 1915	2400 RAKIMLI TEPE'DE	BOLVADİN	?
MUSTAFA KAZIM EFENDİ	ŞEMSEDDİN	?	19 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	KARAHISAR	?
AHMED	HASAN	1298	12 / 6 / 1916	2200 RAKIMLI TEPE'DE	DİNAR	DİNAR
SADIK	ABDURRAHMAN	1302	23 / 10 / 1917	KAFKAS 20.SEYYAR HASTAHANESİ	AZİZİYE	EMİRDAĞ
SENLİK	İSMAİL	1304	14 / 12 / 1916	ERZURUM DEVE BOYUNUNDA	EMİRDAĞ	EMİRDAĞ



AĞRI



Y10 T2 Tabibi
Yüzbaşı Yusuf Efendi
Şehadet Tarihi:
24 Şubat 1330

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MAKSUT AĞA	HAMİD	?	5 / 11 / 1914	HASANKALE HASTAHANESİ		ELEŞKİRT
MEHMED	HASAN	?	5 / 10 / 1915	TUTAK MUHAREBESİNDE	ELEŞKİRT	ELEŞKİRT
OHANNİ	OHANNİ	1308	29 / 8 / 1914	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	ELEŞKİRT	ELEŞKİRT
FEYZUL-LAH	ÖMER	?	24 / 4 / 1915	ZAYIAT CETVELİNDE		HAMUR



AKSARAY



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HASAN	BATTAL	?	25 / 7 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE	AKSARAY	
İSA	ABDUL-LAH	1307	12 / 8 / 1916	KAFKAS CEPHESİNDE	AKSARAY	
ABUZER	İSMAIL	1304	25 / 1 / 1916	MEYDAN HARBİ	AKSARAY	MERKEZ
HASAN	ÖMER	1312	9 / 10 / 1916	MEYDAN HARBİ	AKSARAY	MERKEZ
MEHMED	NACİ	1302	10 / 10 / 1917	AŞKALE HASTAHANESİ	AKSARAY	MERKEZ



AMASYA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
VEYSEL	AHMED	1308	31 / 10 / 1915	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	AMASYA	MERKEZ
AHMED	HASAN	1302	0 / 0 / 1916	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	MERZIFON	MERZİFON
AHMED RIFAT	ARİF	1305	0 / 12 / 1917	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	MERZIFON	MERZİFON
SABRİ	YUSUF	1304	31 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	AMASYA	MERZİFON
VEYS	OSMAN	1299	18 / 10 / 1914	ALLAHUEKBER BAŞ KÖYÜNDE	MERZIFON	MERZİFON



ANKARA



Erzurum İmrâz-ı
İntâniye Hastanesi
Sertabibi Binbaşı
Mehmed Cavid Bey
Ş.T. 30 Mart 1331

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HÜSEYİN AĞA	İSMAİL	?	23 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	ANKARA	
KADRI EFENDİ	HALİD	?	14 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	ANKARA	
İSMAİL	SEYYİT ALİ	1310	23 / 5 / 1916	MEYDAN-I HARPEDE 20.KAFKAS	HAYMANA	HAYMANA
VELİ	SEYİT	1312	15 / 3 / 1917	KAFKAS 19.SEYYAR HASTAHANESİ	KALECİK	KALECİK
HAYRUL-LAH	MEHMED	1307	2 / 4 / 1918	KAFKASYA 3.KOLORDU	ŞEREFLİ-KOÇHİSAR	ŞEREFLİ-KOÇHİSAR



ANTALYA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HÜSEYİN	DURALİ	1293	15 / 6 / 1916	KAFKAS CEPHE-SİNDE	ALANYA	ALANYA
MEHMED	AHMED	1305	25 / 2 / 1916	2600 RAKIMLI TEPE'DE	ALANYA	ALANYA
MEHMED ALİ	MEHMED	1310	25 / 2 / 1916	2600 RAKIMLI TEPE'DE	ANTALYA	FINİKE
VELİ	İSMAİL	1299	30 / 5 / 1916	MEYDAN HARBİ 3.FIRKA	ANTALYA	KORKUTELİ
AHMED	ALİ	1298	20 / 7 / 1916	MEYDAN HARBİ	ANTALYA	MERKEZ



ARDAHAN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MEHMED HAYRİ EFENDİ	AHMED	?	21 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	ARDAHAN	
SABRİ EFENDİ	AHMED	?	21 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ		



ARTVİN



Erzincan Askeri Hastanesi Etibbâsından
Yüzbaşı Ali Tevfik
Efendi Şehadet Tarihi:
8 Kânun-ı Sâni 1330

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İLYAS	HASAN	1298	5 / 11 / 1914	HASANKALE MUHAREBESİNDE	ARHAVİ	ARHAVİ
MEHMED ZÜHDÜ	MUSTAFA	1304	5 / 10 / 1915	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	ARHAVİ	ARHAVİ
KAMIL	MEMİŞ	1292	29 / 8 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	YUSUFELİ	YUSUFELİ
MUSTAFA	HASAN	1297	24 / 4 / 1915	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	YUSUFELİ	YUSUFELİ
SALİH	İBRAHİM	1295	24 / 5 / 1915	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	YUSUFELİ	YUSUFELİ



AZERBAJCAN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ESATDULLAH	SEMAV	1313	0 / 7 / 1918		BAKÜ	
HACI BALA	BALADAĞ	1309	0 / 0 / 1918		BAKÜ	
MİRZA	KUL	1308	1 / 9 / 1918		MAŞTAGI	
MİRZA	HÜSEYİN	1297	16 / 9 / 1918		MAŞTAGI	
EYÜP	HACI MİRZA	1314	10 / 10 / 1918		BAKÜ	



AYDIN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED	HACI MUSTAFA	1314	16 / 9 / 1916	MEYDAN HARBİ	AYDIN	
MESTAN	ALİ ÇAVUŞ	1304	16 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	ÇİNE	
ALİ	MUSA	1309	11 / 8 / 1918	KAR ALTINDA KALARAK	KUYUCAK	KARACASU
HÜSEYİN	MEHMED	1306	12 / 6 / 1918	MEYDAN HARBİNDE	NAZİLLİ	KUYUCAK
AHMED	MEHMED	1308	23 / 6 / 1916	KAFKAS CEPHESİNDE	NAZİLLİ	NAZİLLİ



BAĞDAT



Üçüncü Ordu Emrinde Ezcacı Mülâzım-ı evvel Bahri Efendi
Şehadet Tarihi:
13 Şubat 1330

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
FEVZİ EFENDİ		?	0 / 0 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ		
CEMİL HAKKI EFENDİ	ABDULLAH	?	30 / 10 / 1915			
ABDUL MECİD EFENDİ	ABDULLAFİF	?	10 / 9 / 1914	TUTAK MUHAREBESİNDE		
MUSTAFA ŞEVKET EFENDİ	ABDURREZ-ZAK	?	30 / 10 / 1914	KAFKAS HARBİNDE	BAĞDAT	
AHMED ŞÜKRÜ EFENDİ	MEHMED HİLMİ	?	18 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	BAĞDAT	



BALİKESİR



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED	MEHMED ALİ	1303	3 / 9 / 1917	MEYDAN HARBI	BANDIRMA	BANDIRMA
ALİ	İSMAIL	1313	9 / 10 / 1916	MEYDAN HARBI	BANDIRMA	BANDIRMA
FAHRİ	MEHMED	?	28 / 10 / 1916	MEYDAN HARBI	BALIKESİR	BİGADIÇ
MUSTAFA	YAKUP	1312	10 / 10 / 1916	MEYDAN HARBI	BALIKESİR	İVRİNDİ
ABDURRAHİM	İSMAIL	1304	22 / 7 / 1916	MEYDAN HARBI	BALIKESİR	MERKEZ



BATMAN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ALİ	BEKİR	1295	25 / 10 / 1914	ALTINBULAK MUHAREBESİ		BESİRİ
ÇAÇAN	HACI	1285	27 / 8 / 1914	YARVIRAN MUHAREBESİNDE	BESİRİ	BESİRİ
HÜSEYİN	ŞEMSUN	1286	27 / 9 / 1917	NOLU MARDİN MENZİL HASTAHANESİ	BESİRİ	BESİRİ
MEHMED SAİD	İSMAIL		? / 10 / 1914	2.TABUR ZAYIAT CETVELİNDE		HASAN-KEYF
ŞEYH MUSA	ŞEYH ABDULLAH		30 / 9 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE	MİDYAT	HASAN-KEYF



BARTIN



Beşinci Kuvve-i
Seferiye Etubbândan
Binbaşı Yusuf Ziya
Bey Şehadet Tarihi:
24 Mart 1331

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MEHMED ALİ	SARI MUSTAFA	1310	11 / 2 / 1916	8. SEYYAR HASTANESİ	BARTIN	
ALİ	MAHMUD	?	21 / 2 / 1915	MEYDAN HARBİ	BARTIN	
İBRAHİM	İSMAIL	1298	24 / 5 / 1915	YONCALI	BARTIN	
MEHMED	ALİ	1293	1 / 5 / 1915	KARMUÇ	BARTIN	
AZİZ	HASAN	1307	21 / 2 / 1915	MEYDAN HARBİ	BARTIN	MERKEZ



BAYBURT



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ARİF	NEDİM	?	14 / 9 / 1914	MEYDAN HARBİ 1. KAFKAS	BAYBURT	
DURSUN	İSMAIL	1303	22 / 3 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE'DE	BAYBURT	
OSMAN	AHMED	1296	19 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	BAYBURT	
SALİH	ALİ	1311	22 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE'DE	BAYBURT	
ŞABAN	ALİ	?	12 / 4 / 1915	ERZURUM SANT- RAL HASTAHANESİ		



BEYRUT



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED	HACI SALİH	1309	1 / 2 / 1916	MEYDAN TEPESİ 3.KOLORDU	AKKA	AKKA
KASIM	HAMAD EL ABE	1309	20 / 7 / 1916	MEYDAN-I HARPDE	AKKA	AKKA
MEHMED	HASAN	1310	30 / 5 / 1916	MEYDAN HARBİ 2.KOLORDU	SAYDA	SAYDA
SUPHİ EFENDİ	MAHMUD	?	5 / 11 / 1914	?		
MAHMUD	MEHMED	1309	12 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	HAKE	



BİLECİK



Üçüncü Ordu Menzil
Sertabibi Binbaşı
Ahmed Sabri Bey
Şehadet Tarihi 13
Nisan 1331

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
DERVİŞ	HASAN	1300	? / ? / 1916	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	BİLECİK	MERKEZ
MEHMED	HASAN	1293	18/9/1915	KAFKAS HARBİNDE	BİLECİK	MERKEZ
AHMED	MUSTAFA	?	30/1/1916	ZİYARET TEPESİNDE	SÖĞÜT	SÖĞÜT
HALİL	HÜSEYİN	1300	18/2/1915	MEYDAN HARBİ	GÖLPAZARI	SÖĞÜT
İSMAIL	ALİ	1303	18/2/1915	MEYDAN HARBİ	SÖĞÜT	SÖĞÜT



BİNGÖL



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
KAHAR	ŞEMDİN	1309	1/9/1914	MEYDAN HARBİ		GENÇ
MEHMED	YUSUF	1303	22/3/1915	MEYDAN HARBİ		GENÇ
SADIK	KENAN	1292	10/9/1914	MEYDAN HARBİ		GENÇ
HÜSEYİN	OSMAN	1305	? / ? / ?	MEYDAN HARBİ		MERKEZ
İBRAHİM	ULAŞ	?	29/5/1915	MEYDAN HARBİ		MERKEZ



BİTLİS



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HASAN	ALİ	1305	26/11/1917	KAFKAS 26. SEY- YAR HASTANESİ	BİTLİS	
İSA	MİRZA	1290	14/9/1914	AZAP MUHAREBESİNDE		
İSAK	BEDO	1307	29/9/1914	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	BİTLİS	
TEVFİK	ABDUL- LAH	1288	24/8/1914	MEYDAN HARBİ	ADİLCEVAZ	ADİL- CEVAZ
MAKSUT	MAHMUD	1309	16/10/1914	MEYDAN HARBİ	HİZAN	HİZAN



BOLU



Y92 T1 Tabibi
Yüzbaşı Faik Efendi
Şehadet Tarihi:
2 Şubat 1330

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
SADIK	BEKİR	1311	0 / 0 / 1918	KAFKAS CEPHESİNDE	AKÇAKOCA	AKÇA-KOCA
HÜSEYİN	HASAN	1307	20 / 0 / 1916	2260 RAKIMLI TEPE	DÜZCE	DÜZCE
TAHİR	SALİH	1290	12 / 6 / 1916	2350 RAKIMLI MÜSTAKİL TEPE	DÜZCE	DÜZCE
İBRAHİM	HACI ALİ	1298	? / 1 / 1916	HASANKALE MUHAREBESİNDE	GÖYNÜK	GÖYNÜK
MEHMED	AHMED	1298	? / ? / ?	TORTUM TOP MUHAREBESİ	MUDURNU	MUDUR-NU



BOSNA - HERSEK



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	As. Şub.	İlçesi
MEHMED HULKİ EFENDİ	HASAN	1303	27 / 9 / 1917	MİTRALYÖZ TEPESİNDE		
EŞREF EFENDİ	ALİ	1302	30 / 1 / 1916	DÜŞTOK TEPESİ		
ABDULLAH EFENDİ			? / ? / ?	BAKÜ MUHAREBESİNDE		BOSNA
AHMED NURİ	MUSTAFA	1306	19 / 1 / 1917	ELAZIĞ HASTANESİ		



BULGARİSTAN



Adı	Baba Adı	Doğ. Y.	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	As. Şub.	İlçesi
HASAN BASRİ EFENDİ	HÜSEYİN	?	25 / 10 / 1914	?		HEZARGIRAT
MEHMED	İBRAHİM	?	10 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	VARNA	VARNA
MEHMED HAYRİ EFENDİ	MEHMED	?	15 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ		RUSÇUK
HAYRETTİN EFENDİ	MEHMED	?	15 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	RUSÇUK	RUSÇUK
KAMİL EFENDİ	ALİ	?	20 / 11 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ		ESKİ ZAĞRA



BURDUR



Ağır Topçu Y17
Tabibi Yüzbaşı Rasim
Efendi Şehadet Tarihi:
8 Şubat 1331

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED	MUSTAFA HACI SÜLEYMAN	1311	8 / 6 / 1916	TAPA HARBİNDE	BURDUR	
MEHMED	NURİ	1298	30 / 7 / 1915	VASITAN MUHAREBESİ		
MEHMED	ABİDİN	1312	24 / 6 / 1916	12. FIRKA 6. SEYYAR HASTANESİ		
TEVFİK	ÖMER	1301	12 / 6 / 1916	2200 RAKIMLI TEPE'DE	BURDUR	
MEHMED		1310	9 / 4 / 1916	2122 RAKIMLI TEPE'DE	TEFENNİ	TEFENNİ



BURSA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İSMAİL HAKKI	AHMED	1310	14 / 12 / 1915	HASANKALE'DE	BURSA	
İZZET	İBRAHİM	1311	27 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	İNEGÖL	İNEGÖL
ŞÜKRÜ	İSMAİL	1312	23 / 10 / 1917	MEYDAN HARBİ	ORHANELİ	ORHANELİ
MUSTAFA	MEHMED	1301	4 / 3 / 1916	HİLÂL-İ AHMER ERZURUM	YENİŞEHİR	YENİŞEHİR
ALİ	MEVLÜT	1288	1 / 12 / 1915	DUMLU DAĞINDA	BURSA	YILDIRIM



ÇANAKKALE



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	As. Şub.	İlçesi
KAMİL	SÜLEYMAN	1299	24 / 5 / 1916	MEYDAN HARBİ	LAPSEKI	
MECİD	ADİL	1298	28 / 4 / 1916		BIGA	
RECEP	MEHMED	1299	19 / 6 / 1916	2.MENZİL 4 NOLU HAS- TANE	LAPSEKI	
RIZA	HÜSEYİN	1291	18 / 3 / 1917		AYVACIK	AYVACIK
AHMED	KAZIM	?	13 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	BAYRAMIÇ	BAYRAMIÇ



ÇANKIRI



Erzurum İstihkam
İkinci Taburu Tabibi
Yüzbaşı İbrahim Efendi
Şehadet Tarihi: 31
Kânun-ı evvel 1330

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HÜSEYİN AĞA	ALİ	?	28/11/1914	ERZURUM HASTAHANESİ	ÇANKIRI	
AHMED	SELİM	1305	23/7/1916	KAFKAS SİHHIYE BÖLÜĞÜNDE	ÇERKES	ÇERKES
AHMED	HACI HÜSEYİN	1303	12/6/1916	MEYDAN HARBİ	ÇANKIRI	ELDİVAN
HASAN	HÜSEYİN	1295	5/9/1918	MEYDAN HARBİ	ÇANKIRI	ILGAZ
YAKUP	HASAN	1306	23/2/1916	MEYDAN HARBİ	KALECİK	ORTA



ÇORUM



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
RIZA	HASAN	1308	? / ? / ?	KARS'DA	ÇORUM	MERKEZ
ARİF	AHMED	1312	14/6/1916	KAFKAS CEPHESİNDE	OSMANCIK	OSMANCIK
ARİF	BEKİR	1310	24/11/1918	KAFKAS 19.SEYYAR HASTAHANE		OSMANCIK
OSMAN	ALİ	1312	14/6/1916	KAFKAS 19.SEYYAR HASTAHANE	OSMANCIK	OSMANCIK
İHSAN	SAİD	1313	3/9/1917	KAFKAS SİHHIYE BÖLÜĞÜ	SUNGURLU	SUNGURLU



DEBRE*

* Günümüzde Makedonya sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED FAİK EFENDİ	ÖMER	?	29/8/1914	KARS'TA	KÖPRÜKÖY CİVARINDA	
MUSTAFA AĞA	ŞABAN	?	26/8/1914	KAFKAS CEPHESİNDE	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	
MEHMED KAMİL EFENDİ	AHMED	1298	18/2/1915	KAFKAS 19.SEYYAR HASTAHANE	DİLMAN MUHAREBESİ	



DENİZLİ



Erzincan Sanayi Takımları Tabibi Yüzbaşı
Remzi Efendi
Şehadet Tarihi:
8 Şubat 1330

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HALİL	RECEP	1309	23 / 7 / 1916	KAFKAS HARBİNDE	ÇAL	
OSMAN	ÖMER AGA	1312	15 / 3 / 1917	KAFKAS CEPHESİNDE	ACIPAYAM (ACI BADEM)	ACIPAYAM
İBRAHİM	HÜSEYİN	1301	14 / 6 / 1916	KAFKAS CEPHESİNDE	ÇAL	BAKLAN
HASAN	HALİL	1302	13 / 8 / 1916	MEYDAN HARBİ 2.KOLORDU	SARAYKÖY	SARAYKÖY
MEHMED	HASAN	1307	17 / 4 / 1915	MEYDAN-I HARPDE	ACIPAYAM (ACI BADEM)	SERİNHİSAR



DİYARBAKIR



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ABDULHAMİT	MEHMED	1289	10 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	DİYARBAKIR	
MEHMED	TOPUZ AHMED	1298	24 / 3 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE		ÇERMİK
HASAN	MEHMED	?	30 / 9 / 1914	AZAP SIRTLARINDA	DİYARBAKIR	HAZRO
DİNOR	İSMAIL	1296	26 / 10 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE		LİCE
MEHMED SALİH	TAHİR	1305	26 / 10 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE	LİCE	LİCE



DRAMA*

* Günümüzde Yunanistan sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HİLMİ EFENDİ	ALİ FEHMİ	?	13 / 10 / 1914	BARDIZ MUHAREBESİ	KAVALA	KAVALA
ALİ ADEMİ EFENDİ	MEHMED	1300	8 / 6 / 1915	ALAGÖZ MUHAREBESİ	DRAMA	
SÜLEYMAN	BEKİR	1308	12 / 10 / 1917	MA`AN HASTAHANESİ	DRAMA	
ZEYNEL ABİDİN EFENDİ		?	? / 1 / 1918	PALU NAHİYESİNDE ERMENİ ÇETELERİYLE		PRAVİŞTE
SÜLEYMAN İLHAMİ BEY	HACI HASAN	?	19 / 6 / 1916	VUKU BULAN MUHAREBEDE		ROPÇOZ



EDİRNE



Üçüncü Ortu
Etibbasından Yüzbaşı
Hasan Tahsin Efendi
Şehadet Tarihi:
1 Şubat 1330

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
NAZİF	ALİ	1301	12 / 6 / 1916	2200 RAKIMLI TEPE'DE	KEŞAN	ENEZ
MEHMED	AHMED	1291	11 / 10 / 1916	MEYDAN HARBI		GÜMÜLCİNE
İSMAİL	AHMED	1313	14 / 6 / 1916	KAFKAS CEPHEŞİNDE	HAVSA	HAVSA
KAMİL	YUSUF	1311	12 / 6 / 1916	2200 RAKIMLI TEPE'DE	İPSALA	İPSALA
SINAN	REŞİD	1293	2 / 6 / 1918	KARS 25.SEYYAR HASTAHANESİ	EDİRNE	LALAPAŞA



ELAZIĞ



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MEHMED NURİ	ÖMER	1308	30 / 10 / 1914	KAFKAS HARBİNDE	OLTU MUHAREBESİNDE	
SÜLEYMAN	BEKİR	1299	25 / 4 / 1916	KAFKAS CEPHEŞİNDE	2350 RAKIMLI TEPE'DE	AĞIN
HACI	ÖMER	1298	27 / 3 / 1915	KAFKAS CEPHEŞİNDE	AZAP MUHAREBESİNDE	KEBAN
BEKİR	HAYDAR	1296	27 / 3 / 1915	MEYDAN HARBI 2.KOLORDU	AZAYDA	MERKEZ
YUSUF	MEHMED	?	30 / 9 / 1914	MEYDAN-I HARPDE	AZAP SIRTLARINDA	PALU



ERZİNCAN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İSMAİL EFENDİ	DURSUN	?	18 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	ERZİNCAN	
ABDULLAH	HASAN	1298	?? / ? / ?	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	KEMAH	KEMAH
AHMED	İSMAİL	1311	29 / 4 / 1916	KAFKAS SIHHIYE BÖLÜĞÜ	ERZURUM	MERKEZ
PAŞA	MEHMED	1310	21 / 3 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE DE 10.KOLORDU	REFAHIYE	REFAHIYE
DURSUN	KASABA	1309	30 / 10 / 1914	OLTU MUHAREBESİNDE	TERCAN	TERCAN



ERZURUM



Ağır Topçu Y17
Tabibi Yüzbaşı Rasim
Efendi Şehadet Tarihi:
8 Şubat 1331

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED	MUSTAFA	?	22 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	KIRMACI	
MEHMED	OSMAN	?	4 / 9 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE		İLİCA
İZZET	YUSUF	?	4 / 9 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE		İSPİR
MUSTAFA	İSA	1313	26 / 4 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE	NARMAN	NARMAN
KURBAN	YUSUF	1301	30 / 10 / 1914	OLTU MUHAREBESİNDE		TORTUM



ESKİŞEHİR



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ALİ	YUSUF	1312	7 / 6 / 1915	2400 RAKIMLI TEPE'DE	ESKİŞEHİR	
HÜSEYİN	MEHMED	1307	1 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	SİVRİHİSAR	
NURİ	MEHMED	1299	12 / 6 / 1916	2200 RAKIMLI TEPE'DE	ESKİŞEHİR	MİHALGAZİ
AHMED	MEHMED	1293	18 / 2 / 1915	MEYDAN HARBİ	SEYİTGAZİ	SEYİTGAZİ
BATTAL	AHMED	1312	4 / 8 / 1918	KARS MENZİL HASTAHANESİ	SEYİTGAZİ	SEYİTGAZİ



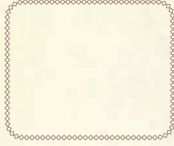
GAZİANTEP



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
BEKİR	ALİ	1290	21 / 3 / 1916	2550 RAKIMLI TEPE'DE	GAZİANTEP	
HASAN	HASAN	1297	25 / 4 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE DE	GAZİANTEP	
REŞİD	ŞERİF	1303	11 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	GAZİANTEP	
REŞO	PIRİPON	1296	? / 2 / 1916	BİTLİS CIVARINDA	CEBEL-İ SEMAN	KİLİS
VAKİF EFENDİ	KARAMEMLİ	?	26 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	KİLİS	KİLİS



GİRESUN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ŞAKİR	HASAN	1299	7 / 1 / 1917	KAFKAS 26.SEYYAR HASTAHANE	ALUCRA	ALUCRA
ALİ OSMAN	HASAN	1306	25 / 4 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE'DE	GÖRELE	GÖRELE
MEVLÜT	MUSTAFA	1300	3 / 6 / 1915	MEYDAN HARBİ	BULANCAK	KEŞAP
TAHİR	ABDULLAH	1308	21 / 8 / 1917	MEYDAN HARBİ		PİRAZİZ
ALİ	BİLAL	1308	31 / 10 / 1917	KAFKAS 27.SEYYAR HASTAHANE	TİREBOLU	TİREBOLU



GİRİT*

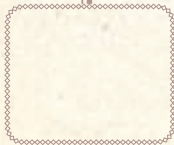
* Günümüzde Yunanistan sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MEHMED NURİ EFENDİ	ALİ	?	25 / 3 / 1918	KUNDAKSIZ KÖYÜ		
AHMED ZİHNİ EFENDİ	HASAN BEKİR	1301	28 / 6 / 1916	ŞARK DARÜLHARB DE KIĞI CİVARINDA		
KAMİL EFENDİ	NUMAN	?	20 / 6 / 1916	VASIFBEY TEPESİNDE		
MEHMED ALİ EFENDİ	ÖMER	?	12 / 2 / 1916	DEVIDAR MUHAREBESİ		
KEMAL EFENDİ	RIZA	?	18 / 10 / 1914			



GÜMÜŞHANE



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
EŞREF	HÜSEYİN	1294	22 / 3 / 1916	2400 RAKIMLI TEPE'DE	KELKİT	KELKİT
YUSUF	DEDE	1309	30 / 10 / 1915	2113 RAKIMLI TEPE'DE	KELKİT	KELKİT
HAMİT	NEVSUT	1310	26 / 4 / 1916	2200 RAKIMLI TEPE'DE	ŞİRAN	ŞİRAN
MÜRSEL	İSMAİL	1309	30 / 10 / 1915	MEYDAN HARBİ	ŞİRAN	ŞİRAN
İLYAS	MEHMED	1303	11 / 10 / 1914	KARS MENZİL HASTAHANESİ	GÜMÜŞHANE	TORUL



HAKKARİ



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ABDUR-RAHMAN	ABDUL-LAH	1295	10 / 4 / 1916	TAŞLITEPE HÜCUMUNDA	VAN	
SALİH	TAHİR	1309	28 / 3 / 1915	MEYDAN HARBİ		
TACETTİN	YUSUF	1308	29 / 10 / 1914	ZEVİN MUHAREBE-SİNDE		
BEDİR	MEHMED	1304	22 / 4 / 1916	RASTE TEPE-SİNDE	ÇÖLEMERİK	MERKEZ
ETHEM	AHMED	1308	28 / 3 / 1915	MEYDAN HARBİ		MERKEZ



HALEP*

* Günümüzde Suriye sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MUSTAFA	ALİ	1299	14 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	HALEP	
MAHMUD	MEHMED	1302	14 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	İDLİP	İDLİP
KASIM	MUSA	1310	14 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	HALEP	SIRAN
MEHMED	MUSTAFA	1304	25 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	CEBEL-SEMAN	CEBEL-SEM'AN
NUMAN	ÖMER	1298	26 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	İDLİP	İDLİP



HATAY



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED	MEHMED	1297	14 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	ANTAKYA	
ARİF	HACI BİLAL	1301	1 / 5 / 1916	MEYDAN HARBİ	ANTAKYA	
İBRAHİM	HABİP	1299	9 / 8 / 1916	MEYDAN HARBİ	ANTAKYA	
SÜLEYMAN	HASAN	1312	12 / 6 / 1916	2350 RAKIMLI MÜSTAKİL TEPE'DE	DÖRTYOL	DÖRTYOL
YUSUF	MEHMED	1305	8 / 2 / 1916	2600 RAKIMLI TEPE'DE	ANTAKYA	MERKEZ



HİCAZ



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HALİL	MEHMED	1309	29 / 7 / 1916	4.SEYYAR	HICAZ	KELKİT
İBRAHİM İSMAIL	MEHMED	1303	23 / 2 / 1916	DEVİDAR MUHAREBESİNDE	MEDİNE-İ MÜNEVVERE AHALİSİNDEN	MEDİNE-İ MÜNEVVERE
HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ	HASAN PAŞA	?	18 / 2 / 1915	DİLMAN MUHAREBESİ	SIRAN	MEKKE-İ MÜKERREME



MERSİN (İÇEL)



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
DERVİŞ	HACI DEDE	1303	13 / 6 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE'DE	ANAMUR	ANAMUR
HALİL	MUSA	1307	22 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	ANAMUR	ANAMUR
HASAN	ABDULGANİ	1303	13 / 7 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	ANAMUR	ANAMUR
NURİ	MUSTAFA	1308	12 / 6 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE'DE	SİLİFKE	SİLİFKE
HALİL	AHMED KAHYA	1293	? / ? / ?	KAFKAS CEPHESİNDE	TARSUS	TARSUS



ISPARTA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
SÜLEYMAN	OSMAN	1310	25 / 2 / 1916	2600 RAKIMLI TEPE'DE	KEÇİBORLU	KEÇİBORLU
TAHİR	MUSTAFA	1301	14 / 6 / 1916	KAFKAS	ULUBORLU	SENİRKENT
AHMED	MUSA	1306	22 / 6 / 1916	KAFKAS CEPHESİNDE	ŞAKİKARAAĞAÇ	ŞAKİKARAAĞAÇ
MUSTAFA	AHMED	1294	28 / 8 / 1917	MEYDAN HARBİ	EĞİRDİR	ŞAKİKARAAĞAÇ
YAKUP	ABDUR- RAHMAN	1306	1 / 6 / 1916	MEYDAN-I HARPDE	ŞAKİKARAAĞAÇ	ŞAKİKARAAĞAÇ



İSTANBUL



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ASIR	MEHMED	1307	? / 7 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE	BEYKOZ	BEYKOZ
MEHMED	MEHMED	1294	18 / 2 / 1915	MEYDAN HARBİ	KARTAL	KARTAL
AHMED	MUSTAFA	1303	18 / 2 / 1915	MEYDAN HARBİ	KARTAL	PENDİK
HÜSEYİN	OSMAN	1301	30 / 5 / 1916	MEYDAN HARBİ	SİLİVRİ	SİLİVRİ
OSMAN	OSMAN	1293	3 / 8 / 1915	MEYDAN HARBİ	SİLİVRİ	ŞİLE



İŞKODRA*

*Günümüzde Amavutluk sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
SACİT EFENDİ	ABDULLAH	1307	17 / 5 / 1915	KELTEPE MUHAREBE Sİ		
ABDULLATİF EFENDİ	ALİ	?	14 / 10 / 1914	BARDİZ MUHAREBE Sİ	İŞKODRA	
HAYRİ	ALİ	?	19 / 1 / 1916	MEYDAN-I HARPDE	İŞKODRA	



İZMİR



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İZZET	İSHAK	1301	25 / 2 / 1916	2600 RAKIMLI TEPE'DE	BORNOVA	BORNOVA
MUSTAFA	ÖMER	1292	30 / 10 / 1916	MEYDAN HARBİ	BORNOVA	BORNOVA
MUSTAFA	HASAN	1296	25 / 2 / 1916	2600 RAKIMLI TEPE'DE 11.KOLORDU	KEMALPAŞA	KEMALPAŞA
HAYDAR	İSMAIL	1304	12 / 6 / 1916	2200 RAKIMLI TEPE'DE	TİRE	TİRE
HÜSEYİN	HASAN NİZAM	1301	18 / 6 / 1916	2630 RAKIMLI TEPE'DE TAARUZDA	TİRE	TİRE



KAFKASYA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
DERVİŞ AĞA	YUSUF	0	22 / 3 / 1916	2400 RAKIMLI TEPE'DE	KELKİT	KELKİT
KASIM BEY	O ÇOCUK	1298	30 / 10 / 1915	2113 RAKIMLI TEPE'DE	KELKİT	KELKİT



KAHRAMANMARAŞ



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
CUMA	HIZIR SELVA	1299	25 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	ELBİSTAN	ELBİSTAN
MAMO	SARI KIKO	1306	12 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE		ELBİSTAN
SÜLEYMAN	MEHMED	1294	21 / 1 / 1916	MEYDAN HARBİ	ELBİSTAN	ELBİSTAN
VELİ	MEHMED	1305	3 / 12 / 1915	MEYDAN HARBİ	KAHRAMANMARAŞ	GÖKSUN
EŞREF	ALİ	1305	14 / 12 / 1915	HASANKALE'DE	BURSA	TORUL



KARAKİLİSE



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ALİ	AHMED	?	22 / 4 / 1915	SIRTLARINDAKİ MUHAREBE	KARAKİLİSE	
RECEP	ŞERİF	1307	30 / 10 / 1914	MEYDAN HARBİ	KARAKİLİSE	
ŞÜKRÜ	MAHMUD	1308	6 / 10 / 1915	BULANIKYONCALI MUHAREBESİNDE		
ÖMER	KURU	1302	4 / 5 / 1916	MEYDAN HARBİ	KARAKİLİSE	
YUNUS	HÜSEYİN	1308	6 / 9 / 1915	AĞVIRAN MUHAREBESİ	KARAKİLİSE	



KARS



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ALİ NAIL EFENDİ	SALİH	?	4 / 11 / 1915	KARABIYIK SIRTLARINDA		
HÜSEYİN	MAHMUD	1302	19 / 8 / 1918	CENUP GARBİ SIRTLARINDA	KARS	
MEHMED KAMİL EFENDİ	RECEP	?	26 / 8 / 1914			KAĞIZMAN



KASTAMONU



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HASIM	TAHİR	1302	17 / 6 / 1916	2400 RAKIMLI TEPE'DE	DADAY	KELKIT
AHMED	MEHMED	1312	7 / 6 / 1915	2400 RAKIMLI TEPE'DE	DADAY	DADAY
MEHMED	İBRAHİM	1297	? / ? / ?	KAFKAS HARBİNDE	DADAY	DADAY
SATI MEHMED	ALİ	0	13 / 7 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE	KÜRE	DEVREKANİ
ARIF HİKMET EFENDİ	ASIM EFENDİ	1307	11 / 6 / 1916	KAFKAS CEPHESİNDE	KASTAMONU	MERKEZ



KAYSERİ



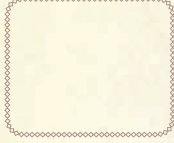
Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
KERİM	İBİŞ	1311	14 / 8 / 1916	2400 RAKIMLI TEPE'DE	KAYSERİ	BÜNYAN
SÜLEYMAN	HÜSEYİN	1303	27 / 4 / 1915	2113 RAKIMLI TEPE'DE	DEVELİ	DEVELİ
ŞÜKRÜ	HÜSEYİN	1310	30 / 3 / 1918	2200 RAKIMLI TEPE'DE	İNCESU	İNCESU
HAMİT	DAVUT	1296	26 / 4 / 1916	MEYDAN HARBI	AZİZİYE	PINARBAŞI
MEHMED	HASAN	1307	24 / 6 / 1916	KARS MENZİL HASTAHANESİ	DEVELİ	TALAS



KERKÜK*

* Günümüzde Irak sınırları içinde bulunmaktadır.

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ŞERİF	MECİT	1310	30 / 4 / 1915	DİLMAN MUHAREBESİNDE	ERBİL	ERBİL
ZEYNEL	AHMED	?	26 / 4 / 1916	KOLANKAYA MUHAREBESİ 20.KAFKAS	KERKÜK	KERKÜK
HASAN	ALİ EFENDİ	1310	9 / 6 / 1917	MEYDAN HARBİ	KERKÜK	KERKÜK
ŞEVKET EFENDİ		?	1 / 2 / 1915	TORTUM ZİYARET TEPE'DE	KERKÜK	KERKÜK
MEHMED ŞEVKET EFENDİ	EMİN	?	1 / 4 / 1915	TORTUM ZİYARET TEPE'DE	KERKÜK	KERKÜK



KIRIKKALE

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MEHMED	MAHMUD	1295	29 / 4 / 1917	KAFKAS 37.FIRKA SIHHIYE	DİNEK MADENİ	
MEHMED	AHMED	1313	4 / 11 / 1916	KAFKAS 37.FIRKA SIHHIYE	KESKİN	DELİCE
MUSA	BEKİR	1302	1 / 11 / 1916	MEYDAN HARBİ	KESKİN	KESKİN
NAZİM	BEKİR	1292	12 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	ANKARA	KESKİN
YUSUF	SÜLEYMAN	1303	16 / 4 / 1915	MEYDAN HARBİ	KESKİN	KESKİN



KIRKLARELİ

Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İBRAHİM	İBRAHİM	1308	16 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	KIRKLARELİ	
MAHMUD	ŞERİF	1304	1 / 5 / 1916	TEPE'DE RUSLARLA İCRA EDİLEN	KIRKLARELİ	
MEHMED EMİN	İBRAHİM	1305	25 / 1 / 1916	MEYDAN TEPESİ	LÜLEBURGAZ	LÜLEBURGAZ
MUSTAFA	BEKİR	1313	23 / 6 / 1916	KAFKAS CEPHESİNDE	LÜLEBURGAZ	LÜLEBURGAZ
RASİM	HALİT	1300	22 / 7 / 1917	MEYDAN HARBİ	LÜLEBURGAZ	LÜLEBURGAZ



KIRŞEHİR



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MEHMED	YUSUF	1308	12 / 6 / 1916	2200 RAKIMLI TEPE'DE	MECİDİYE	ÇIÇEKDAĞI
ALİ	MEHMED	1307	10 / 4 / 1916	KAFKAS 23.SEYYAR HASTAHANE	KIRŞEHİR	MERKEZ
MEHMED	ABDİ	1298	13 / 3 / 1917	KAFKAS 23.SEYYAR HASTAHANE	KIRŞEHİR	MERKEZ
MEHMED ALİ	İSMAIL	?	12 / 10 / 1916	KAFKAS SIHHIYE BÖLÜGÜNDE	KIRŞEHİR	MERKEZ
ALİ	HÜSEYİN	1295	22 / 7 / 1917	2.KAFKAS SIHHIYE BÖLÜĞÜ	MUCUR	MUCUR



KOCAELİ



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İSMAİL	MUSTAFA	1303	14 / 12 / 1915	KAFKAS CEPHESİNDE	KANDIRA	KANDIRA
MEHMED EMİN	İBRAHİM	1307	18 / 2 / 1915	MEYDAN HARBİ	KANDIRA	KANDIRA
MUSTAFA	ÖMER	1313	30 / 6 / 1916	MEYDAN TEPESİ	İZMİT	KANDIRA
MUSTAFA	MEHMED	1304	27 / 6 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE'DE	GEBZE	KARAMÜRSEL
RAFET	MEMİŞ	1307	16 / 2 / 1915	MEYDAN HARBİ	KARAMÜRSEL	KARAMÜRSEL



KONYA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
OSMAN	KADIR	1308	28 / 1 / 1916	MEYDAN HARBİ	AKŞEHİR	AKŞEHİR
REŞİD	OSMAN	1308	16 / 1 / 1917	KAFKAS 26.SEYYAR HASTAHANE	AKŞEHİR	AKŞEHİR
HÜSEYİN	MUSTAFA	1289	29 / 4 / 1916	2100 RAKIMLI TEPE'DE	BOZKIR	BOZKIR
ETHEM	HAFIZ İBRAHİM	1297	25 / 2 / 1916	2600 RAKIMLI TEPE'DE	KONYA	ILGIN
MEHMED	HABİP	1301	28 / 10 / 1916	MEYDAN HARBİ	SİLLE	SİLLE



KOSOVA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HASİP EFENDİ	AZİZ	?	22 / 10 / 1915	SARIKAMIŞ MUHAREBE		ÜSKÜP
CEBRAİL	CEMAL	1302	??/?	KAFKAS CEPHESİNDE	KARATAY	İPEK SANCAĞI
İSMAIL	HALİL	1300	12 / 6 / 1918	MEYDAN HARBİ		ÜSKÜP
YUSUF	KAHRAMAN	1294	22 / 5 / 1917	MEYDAN HARBİ	İŞTEP	ÜSKÜP
DERVİŞ	SADIK	1305	10 / 7 / 1917	MEYDAN HARBİ	KASIMPAŞA	İRİŞTİNE



KUDÜS



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MEHMED ALİ	ABDULCELİL	1310	30 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	KUDÜS	
YUNUS	ABDULHAC	1307	12 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	GAZZE	GAZZE
SAİT	HALİL	1305	18 / 6 / 1916	2630 RAKIMLI TEPE'DE TAARUZDA	YAFA	YAFA
MUSA	HEMDAN	1310	10 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	KUDÜS	YAFA
SÜLEYMAN	HÜSEYİN	1302	30 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	YAFA	YAFA



KÜTAHYA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İBRAHİM	ÖMER	1309	??/?	KAFKAS CEPHESİNDE	KÜTAHYA	ALTINTAŞ
HÜSEYİN	MUSTAFA	1300	8 / 11 / 1916	KAFKAS 24.SEYYAR HASTAHANE	EMET	EMET
HALİL	MEHMED	1311	15 / 7 / 1916	KAFKAS 23.SEYYAR HASTAHANE	GEDİZ	GEDİZ
HALİL İBRAHİM	ÖMER	1308	6 / 9 / 1915	MEYDAN HARBİ	KÜTAHYA	MERKEZ
AHMED	HASAN	1292	30 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	KÜTAHYA	TAVŞANLI



MALATYA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MEHMED	MUSTAFA	1302	27 / 3 / 1915	AZAP MUHAREBESİNDE	ARGA	AKÇADAĞ
MUSTAFA	İLYAS	1297	27 / 3 / 1915	AZAP MUHAREBESİNDE	ARGA	AKÇADAĞ
MUSTAFA	MEHMED	?	6 / 9 / 1914	AZAP SIRTLARINDA	BESNİ	AKÇADAĞ
MEHMED	ALİ	1314	25 / 6 / 1917	KAFKASYA	DARENDE	DARANDE
RECEP	MUSTAFA	1304	26 / 8 / 1914	MEYDAN HARBİ	PÖTÜRGE	PÖTÜRGE



MANASTIR*

*Günümüzde Makedonya sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
SEYFETTİN EFENDİ	ABDİ	?	12 / 6 / 1916	2260 RAKIMLI TEPE'DE		
BAKİ	İLYAS	1292	7 / 6 / 1916	2400 RAKIMLI TEPE'DE	KADIKÖY	
MAHMUD DENRİM EFENDİ	NECİP	?	14 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	MANASTIR	
MAHMUD NEDİM EFENDİ	NECİP	?	14 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ		
YUSUF AGAH EFENDİ	ÖMER	?	13 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	MANASTIR	



MANİSA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
YAKUP	SÜLEYMAN	1304	4 / 5 / 1915	MEYDAN HARBİ	AKHİSAR	AKHİSAR
İBRAHİM	MEHMED	1309	16 / 6 / 1916	ISKIFYE	ARGA	ALAŞEHİR
AHMED	HACI İBRAHİM	1310	11 / 3 / 1916	GÖRDES	BESNİ	GÖRDES
İSMAIL	ABDURRAHMAN	1303	30 / 1 / 1916	MEYDAN HARBİ	KULA	KULA
DURAK	BİLAL	1293	25 / 2 / 1916	2600 RAKIMLI TEPE'DE	SALİHLİ	SALİHLİ



MARDİN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
FUAT EFENDİ	ABDUL-LAH	?	18 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	MARDİN	
ABDÜLKERİM	MURAT	?	30 / 9 / 1914	AZAP SIRTLARINDA	MİDYAT	MİDYAT
YUSUF	HACI AHMED	1305	8 / 10 / 1915	AZAYDA	MİDYAT	MİDYAT
DANYAL	NIYAMIN	?	30 / 9 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE	NUSAYBIN	NUSAYBIN
MEHMED	MAHMUD	?	22 / 3 / 1915	MEYDAN HARBI	SAVUR	SAVUR



MUĞLA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İSMAİL HAKKI	ALİ	1306	29 / 2 / 1916	MEYDAN-I HARPDE	BODRUM	BODRUM
İBRAHİM	ÇAVUŞ	1292	8 / 4 / 1916	2122 RAKIMLI TEPE'DE	FETHİYE	FETHİYE
YUSUF	HASAN	1296	30 / 6 / 1916	MEYDAN HARBI	FETHİYE	FETHİYE
DURMUŞ	KARA AHMED	1298	13 / 6 / 1916	MEYDAN HARBI	KÖYCEĞİZ	KÖYCEĞİZ
HALİL İBRAHİM	İBRAHİM	1310	5 / 9 / 1918	MEYDAN HARBI	MİLAS	MİLAS



MUSUL*

* Günümüzde Irak sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ABDUL-RAHMAN	AHMED	?	17 / 7 / 1915	35.FIRKA SEYYAR HASTANESİ 12.KOLORDU	DEHUK	DEHUK
KASIM HAMDİ EFENDİ	MEHMED ALİ	?	12 / 11 / 1915	KARAÇOBAN İLE HINIS ARASINDA		
ABUD	MUSTAFA	?	8 / 5 / 1915	13.KOLORDU	MUSUL	MUSUL
AVNİ EFENDİ	MUSTAFA	?	15 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	MUSUL	
ŞERİF	ABDİ	?	18 / 5 / 1916	ERZİNCAN BOĞAZINDA	DEHUK	DEHUK



MUŞ



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MUSEYH	NECO	1307	28 / 3 / 1915	MEYDAN HARBİ	MUŞ	BULANIK
HÜSEYİN AGA		?	? / 11 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ		MALAZGİRT
MEHMED	OSMAN	?	28 / 3 / 1915	MEYDAN HARBİ	MALAZGİRT	MALAZGİRT
MAHMUD AGA	SELİM	?	28 / 8 / 1914	YAGAN MUHAREBESİ		MERKEZ
ÇOLAD	ŞERİF	1310	25 / 5 / 1915	34.FIRKA SERTABABETİ	MUŞ	VARTO



NABLUS*

* Günümüzde Filistin sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
OSMAN	AHMED	1292	30 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	NABLUS	
ALİ	HALİL	1310	5 / 5 / 1917	KARASU KÖPRÜSÜ MÜSADEMESİNDE	NABLUS	
KABLİT	KASIM	1310	13 / 10 / 1916	MEYDAN HARBİ 2.KOLORDU		
SELİM	KASIM	1298	14 / 9 / 1916	4.SEYYAR HASTAHANESİ 3.KOLORDU	BENİSA`B	BENİSA`B
İSA	MUSA	1303	22 / 3 / 1916	57.SEYYAR HASTAHANE	NABLUS	



NEVŞEHİR



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MEVLÜT	ALİ	1302	19 / 9 / 1915	MEYDAN HARBİ	NEVŞEHİR	
HACI MEHMED	HASAN	1304	21 / 9 / 1915	MEYDAN HARBİ	NEVŞEHİR	GÜLŞEHİR
MEHMED	DERVİS	1312	12 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	NEVŞEHİR	GÜLŞEHİR
MUSTAFA	ABDUL- LAH	1308	21 / 9 / 1915	MEYDAN HARBİ	NEVŞEHİR	MERKEZ
SÜLEYMAN	MEHMED	1304	4 / 12 / 1915	MEYDAN HARBİ	ÜRGÜP	ÜRGÜP



NİĞDE



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
TAHİR	HACI TAHİR	1309	11 / 12 / 1915	MEYDAN HARBİ	NİĞDE	
HACI EMİN	HÜSEYİN	1310	21 / 10 / 1916	MEYDAN HARBİ	BOR	BOR
HACI MEHMED	HÜSEYİN	1308	??/??	RUS DARÜ'L-HARBİNDE	BOR	ULUKIŞLA
İSMAİL	ALİ	1297	3 / 5 / 1916	MEYDAN HARBİ	BOR	ULUKIŞLA
MAHMUD	ÖMER	1297	25 / 6 / 1916	RUS MUHAREBESİ	ULUKIŞLA	ULUKIŞLA



ORDU



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ALİ	VELİ	1306	7 / 2 / 1916	2600 RAKIMLI TEPE'DE	ÜNYE	AKKUŞ
YUSUF	AHMED	1309	16 / 1 / 1917	KAFKAS 27.SEYYAR HASTAHANE	FATSA	FATSA
İBRAHİM	ALİ	1296	18 / 12 / 1914	MEYDAN HARBİ	ORDU	MERKEZ
MEHMED	ALİ	1308	13 / 9 / 1916	KAFKAS 21.SEYYAR HASTAHANE	ÜNYE	ÜNYE
ŞÜKRÜ	KASIF	1301	8 / 2 / 1916	2600 RAKIMLI TEPE'DE	ÜNYE	ÜNYE



RİZE



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED	HASAN	1311	28 / 12 / 1914	MEYDAN HARBİ	RİZE	
RIFAT	RECEP	1303	15 / 2 / 1916	BITLİS CİVARINDA BARANIYE SIRTLARI	KILIÇALI PAŞA	ARDAŞEN
CAFER	KAMİL	?	29 / 8 / 1914	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	ATINA (PAZAR)	ÇAYELİ
HAYDAR	SAİT	?	29 / 8 / 1914	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	ATINA (PAZAR)	ÇAYELİ
HAYDAR	EMİN	?	29 / 8 / 1915	KÖPRÜKÖY MUHAREBESİ	ATINA (PAZAR)	ÇAYELİ



SAKARYA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MUSTAFA	MEHMED ALİ	1305	21 / 9 / 1915	MEYDAN HARBİ	GEYVE	GEYVE
RECEP	MEHMED	1296	26 / 5 / 1915	MEYDAN HARBİ	AKHİSAR	GEYVE
SALİM	CEVAZ	1307	21 / 4 / 1915	MEYDAN HARBİ	GEYVE	GEYVE
İBRAHİM	ALİ OSMAN	1310	2 / 2 / 1916	MEYDAN HARBİ	DÜZCE	HENDEK
SALİM	MEHMED	1308	6 / 10 / 1915	MEYDAN HARBİ	ADAPAZARI (SAKARYA)	KARASU



SAMSUN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HAMDİ	HURŞİT	?	? / 11 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	KÖPRÜ	ALAÇAM
ALİ	HASAN	1309	12 / 10 / 1914	OLTU MUHAREBESİNDE	BAFRA	BAFRA
RECEP	OSMAN	1310	3 / 1 / 1917	KAFKAS 26.SEYYAR HASTAHANE	ÇARŞAMBA	ÇARŞAMBA
HASAN	MUSTAFA	1304	? / ? / ?	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	LADİK	LADİK
OSMAN	HACI ŞERİF	1301	30 / 6 / 1917	KAFKAS 19.SEYYAR HASTAHANE	SAMSUN	MERKEZ



SELANİK*

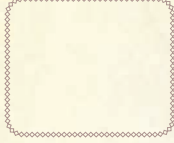
* Günümüzde Yunanistan sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HÜSNÜ EFENDİ	?	?	? / ? / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ		
HASAN SABRİ EFENDİ	AHMED HAMDİ	1309	22 / 3 / 1915	VAZİFESİ BAŞINDA		USTURUMCA
HASAN	HÜSEYİN	1295	13 / 9 / 1917	KÖYAN ŞARKI	EDİRNE	
CEVDET EFENDİ	RIFAT	1309	24 / 5 / 1915	KARAKİLİSE YONCALI MUHAREBESİN' DE	SELANİK	
MUSTAFA	SAFER	1308	27 / 8 / 1915	HİNİS HASTAHANESİ	OSMANİYE	



SİİRT



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İBRAHİM	BEKİR	?	26 / 11 / 1914	ERZURUM SANTRAL HASTAHANESİ		
MUSTAFA	İSMAIL	1305	5 / 4 / 1917	KAFKAS 26.SEYYAR HASTAHANE	SİİRT	
SABRİ	BERHO	1307	4 / 9 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE		
SELİM	KAHO	?	30 / 9 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE	SİİRT	
ABDULLAH	HACI	1306	23 / 10 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE	ERUH	ERUH



SİNOP



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
SEYİT ALİ	EYÜP	1312	7 / 6 / 1915	2400 RAKIMLI TEPE'DE	AYANCIK	AYANCIK
İSMAIL	MEHMED	1299	? / ? / 1916	KAFKAS CEPHESİNDE	BOYABAT	BOYABAT
MUSTAFA	AZİZ	1295	8 / 3 / 1917	KAFKAS CEPHESİNDE	BOYABAT	BOYABAT
REŞİD	YAHYA	1311	5 / 4 / 1916	MEYDAN HARBİ	BOYABAT	BOYABAT
HASAN	MUSTAFA	1306	3 / 6 / 1917	KAFKAS CEPHESİNDE	BOYABAT	DURAĞAN



SİROZ*

*Günümüzde Yunanistan sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED	CEMAL	1313	6 / 6 / 1917	7.FIRKA SİHHİYE BÖLÜĞÜ	SULTANAHMET	NEVREKOP
OSMAN	HASAN	1305	16 / 6 / 1916	1.KAFKAS	PETRİÇ	PETRİÇ
HASAN	İBİŞ	1299	1 / 9 / 1917	19.SEYYAR HASTAHANESİ	NEVREKOP	NEVREKOP
MEHMED	İBRAHİM	1290	29 / 10 / 1916	MEYDAN HARBİ	SİROZ	
MEHMED EMİN EFENDİ	ZÜHTÜ	1308	8 / 10 / 1915	5.SEYYAR HASTAHANE	BALİKESİR	PETRİÇ



SİVAS



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
FERHAT	BAYRAM	1307	? / ? / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	GÜRÜN	GÜRÜN
HACI	HACI MEHMED	1297	12 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ'IN DELÜBEY KARYESİ	GÜRÜN	GÜRÜN
YUSUF	OSMAN	1307	? / ? / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	GÜRÜN	GÜRÜN
EBU BEKİR	AHMED	1305	17 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	KANGAL	KANGAL
İSMAIL	MEHMED	1298	? / ? / 1916	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	SİVAS	SİVAS



ŞAM*

* Günümüzde Suriye sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MAHZUZ	HALİT	1310	14 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	NEBEK	ŞAM-İ ŞERİF
RAÇ	RAÇ	1301	30 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	ŞAM	ŞAM-İ ŞERİF
ALİ	SAİT	1311	25 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	ŞAM	ŞAM-İ ŞERİF
HASAN	YUSUF	1312	12 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	HAMA	HAMA
ÖMER	YUSUF	1307	11 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	DUMA	ŞAM-İ ŞERİF



SURİYE (GENEL)



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MUHİTTİN	HASAN	1308	11 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	DUMA	ALAÇAM
AHMED	HASAN EFENDİ	1302	20 / 9 / 1916	MEYDAN HARBİ	ZEYDANI	BAFRA
YUSUF EFENDİ	İSMAIL	?	17 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	ŞAM	ÇARŞAMBA
ABDULVAHAP	MEHMED BALCOS	1312	11 / 6 / 1916	HUMUS	LADİK	LADİK
ALİ	MEHMED CEVHERİ	1302	12 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	ŞAM	ŞAM-İ ŞERİF



SÜLEYMANİYE*

* Günümüzde Irak sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
FUAT EFENDİ	ABDULAZİZ	?	17 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE		
ABDULLAH	EMİN	1308	26 / 4 / 1916	MEYDAN HARBİ	SÜLEYMANİYE	
AHMED	EMİN	?	26 / 4 / 1916	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	SÜLEYMANİYE	
MUHİTTİN	EMİN	?	30 / 1 / 1916	HUMUS	SÜLEYMANİYE	
RAMAZAN	RÜSTEM	1302	27 / 4 / 1916	MEYDAN HARBİ	SÜLEYMANİYE	



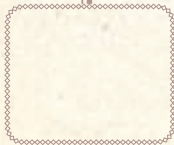
ŞANLIURFA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ALİ	KASIM	1294	16 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	BİRECİK	BİRECİK
BEKİR	MEHMED	1312	11 / 6 / 1916	2350 RAKIMLI TEPE DE	BİRECİK	BİRECİK
ARIF	MEHMED	1300	25 / 4 / 1916	MEYDAN HARBİ	SİVEREK	SİVEREK
HÜSEYİN	MEHMED	1306	25 / 8 / 1914	MEYDAN HARBİ		SİVEREK
REŞİD	ALİ	1301	24 / 3 / 1915	MEYDAN HARBİ	SİVEREK	SİVEREK



ŞIRNAK



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
FERHO	YAKUP	1307	16 / 10 / 1916	KERK MUHAREBESİ		CİZRE
HALİL	İSMAIL	1309	25 / 10 / 1914	ALTINBULAK MUHAREBESİ		CİZRE
İBRAHİM	SÜLEYMAN	1297	22 / 5 / 1915	33.FIRKA SİHİYYE BÖLÜĞÜ	CİZRE	CİZRE



TEKİRDAĞ



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
İBRAHİM	HALİL	1307	14 / 12 / 1915	HASANKALE`DE	BURSA	MALKARA
KAMİL	YAKUP	1303	12 / 6 / 1916	TEKİRDAĞ	TEKİRDAĞ	MERKEZ
ŞABAN	MEHMED	1295	12/6/1916	TEKİRDAĞ	TEKİRDAĞ	MERKEZ
AHMED	MEHMED	1312	13 / 6 / 1916	HAYRABOLU	HAYRABOLU	MURATLI
HAKKI	AHMED	1304	12/6/1916	SARAY	SARAY	SARAY



TOKAT



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
SALİH	SABRİ	?	? / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ		
MEHMED	OSMAN	?	? / 11 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	TOKAT	ARTOVA
SALİH	HASAN	?	? / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	ERBAA	ERBAA
MEHMED	AHMED	?	? / 11 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	NİKSAR	NİKSAR
OSMAN	ALİ	?	1 / 11 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ		SULUSARAY



TRABLUSGARP*

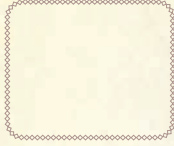
* Günümüzde Libya sınırları içinde bulunmaktadır.



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
SALİH EFENDİ		?	19 / 6 / 1917	CENUP GARBISINDE KIRANDAH		
ÖMER RIZA EFENDİ	HACI SEYİT İBRAHİM	?	3 / 4 / 1916	KOP MUHAREBESİ		
MEHMED HAMİT	HÜSEYİN	1295	27/6/1916	ŞARK DARÜLHARB DE KIĞI CİVARINDA		
AHMED	MUHSİN	?	21 / 12 / 1916	ORTAKÖY MUHAREBESİ		
ÖMER RIZA EFENDİ	SEYİT İBRAHİM	1311	30/4/1916	KOPEPE MUHAREBESİ		



TRABZON



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
MEVLÜT	ALİ	1306	18 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	AKÇAABAT	AKÇAABAT
OSMAN	HASAN	?	4 / 9 / 1914	AZAP MUHAREBESİNDE		MAÇKA
ZAİM	HACI	1308	? / ? / ?	HASANKALE MUHAREBESİNDE	TRABZON	MERKEZ
ALİ	HÜSEYİN	1312	? / ? / ?	2600 RAKIMLI TEPE'DE	OF	OF
MUSTAFA	HÜSEYİN	1301	5 / 10 / 1915	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	VAKFIKEBİR	VAKFIKEBİR



TUNCELİ



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
HAFIZ MEHMED		1303	28 / 3 / 1915	MEYDAN HARBİ		ÇEMİŞGEZEK
MİKDAT	KELEŞ	1295	21 / 3 / 1915	MEYDAN HARBİ		ÇEMİŞGEZEK
CEMAL	MEHMED	1306	29 / 10 / 1915	AZAP MUHAREBESİNDE		MAZGIRT
HACI	MEHMED	1300	14 / 5 / 1916	MEYDAN HARBİ		MAZGIRT
HÜSEYİN	MEVALİ	?	19 / 10 / 1914	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	MAZGIRT	MAZGIRT



UŞAK



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED	AHMED	?	22 / 4 / 1916	SOĞUK SU YAYLASINDA	UŞAK	
ALİ	EMİN	1310	16 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	UŞAK	
İBRAHİM	MUSTAFA	1305	25 / 7 / 1916	MEYDAN HARBİ	UŞAK	
MAHMUD	OSMAN	1291	30 / 6 / 1916	MEYDAN HARBİ	UŞAK	
İSMAİL	İBRAHİM	1302	7 / 6 / 1916	2400 RAKIMLI TEPE'DE	GEDİZ	MERKEZ



VAN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED	İLYAS	?	30 / 9 / 1914	AZAP SIRTLARINDA	VAN	
LÜTFULLAH EFENDİ	KAMİL	1305	? / 12 / 1914	ERZURUM DA	VAN	
SALİH	MEHMED	1304	2 / 9 / 1914	MEYDAN HARBİ	BAŞKALE	BAŞKALE
ŞÜKRÜ	DERVİŞ	1302	29 / 5 / 1915	MEYDAN HARBİ		ERCİS
TAHIR	ZEBİR	1307	16 / 10 / 1914	MEYDAN HARBİ	GEVAŞ	GEVAŞ



YANYA



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AHMED CEMAL	EMİN	1314	30 / 6 / 1916	7. FIRKA SEYYAR HASTAHANE		
ZEKİ EFENDİ	HAYRETTİN	?	20 / 12 / 1916	BAŞKÖY VE ÇİNELİ MUHAREBESİ		
MEHMED	HÜSEYİN	1303	22 / 5 / 1916	KANLI HAREÂTIN DA	YANYA	
ALİ GALİP EFENDİ	İBRAHİM	?	22 / 10 / 1914	TOPYOLU CİVARINDAKİ MUHAREBE	YANYA	
SÜLEYMAN	İDRİS	1303	29 / 6 / 1916	2113 RAKIMLI TEPE'DE	BERAT	



YEMEN



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
FUAT EFENDİ	OSMAN	1310	28 / 4 / 1915	KOP MUHAREBESİ		SAN'A
FUAT EFENDİ	MAHMUD	1301	29 / 10 / 1915	KAMİLBAY TEPESİ	HADİDE	HADİDE
HAMİT	HASAN	1310	22 / 3 / 1916	MEYDAN HARBİ	HADİDE	HADİDE



YOZGAT



Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
ŞÜKRÜ	HACI OSMAN	1309	17 / 5 / 1917	KAFKAS 26.SEYYAR HASTAHANE	BOĞAZLIYAN	BOĞAZLIYAN
TAHİR	MUSTAFA	?	9 / 9 / 1916	MEYDAN HARBİ	BOĞAZLIYAN	BOĞAZLIYAN
ÖMER	MUSA	1308	3 / 3 / 1915	MEYDAN HARBİ	YOZGAT	MERKEZ
RIZA	HASAN	1293	31 / 5 / 1915	MEYDAN HARBİ	YOZGAT	MERKEZ
MEHMED	ALİ	1296	29 / 10 / 1915	AZAP MUHAREBESİNDE	YOZGAT	SORGUN



ZONGULDAK



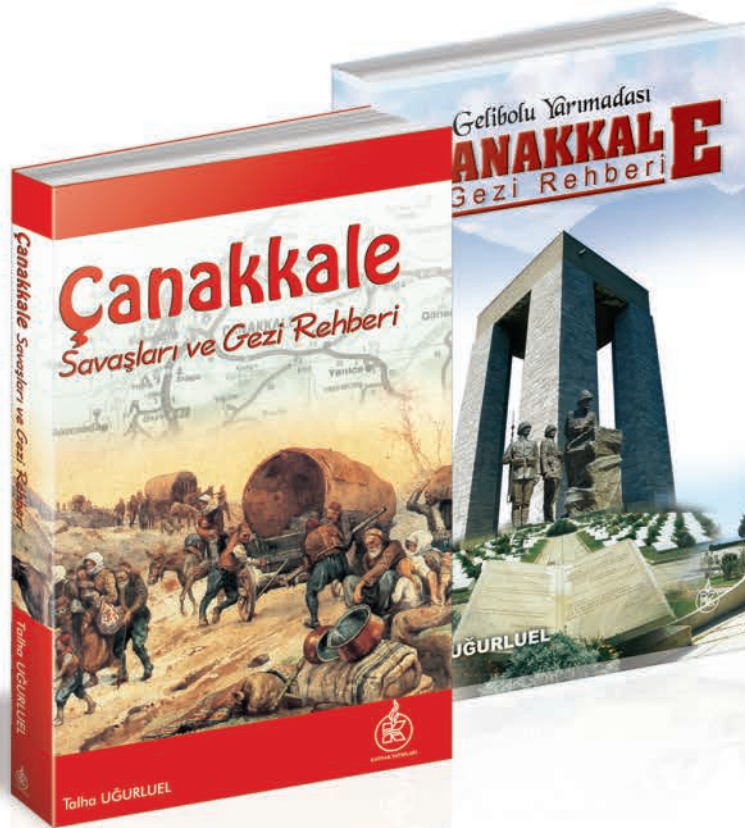
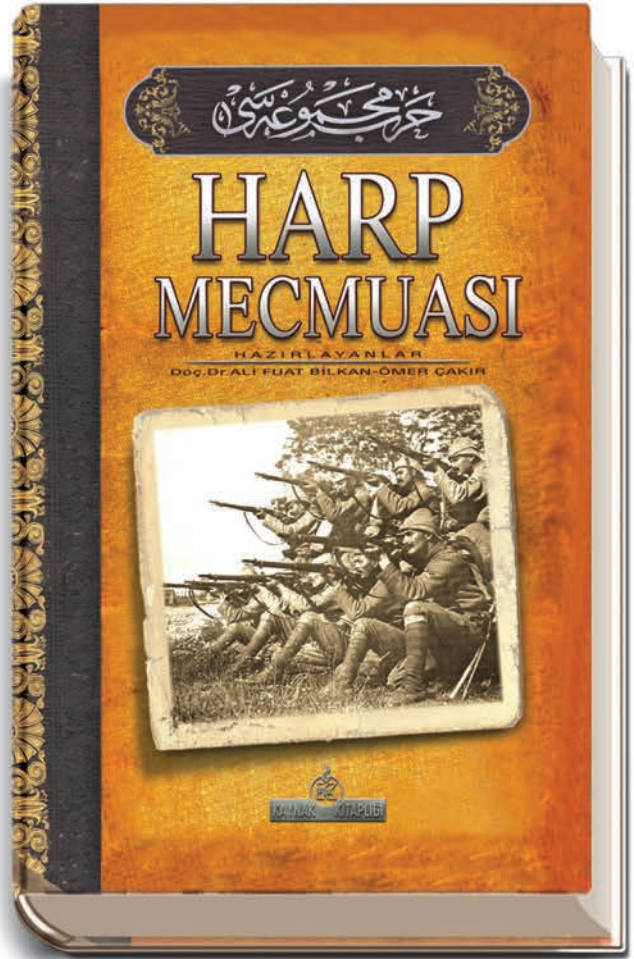
Adı	Baba Adı	Doğum Yılı	Şehadet Tarihi	Şehadet Yeri	Askerlik Şubesi	İlçesi
AKİF	ALİ	1300	1 / 8 / 1915	MEYDAN HARBİ	DEVREK	DEVREK
MUSTAFA	HÜSEYİN	1312	19 / 5 / 1916	2260 RAKIMLI TEPE'DE	DEVREK	DEVREK
AHMED	HASAN	1301	1 / 7 / 1916	SARIKAMIŞ MUHAREBESİ	ZONGULDAK	GÖKÇEBEY
HÜSEYİN	SEYİT	1310	7 / 7 / 1916	2200 RAKIMLI TEPE'DE	ZONGULDAK	KARABÜK
MUSTAFA	İBRAHİM	1305	10 / 11 / 1916	KAFKAS 37.FIRKA SIHHIYE	SAFRANBOLU	SAFRANBOLU



Bir yabancından
daha iyi öğrenmemiz
gereken bir gerçek

ÇANAKKALE

Savaş yıllarında yayınlanan ve
I. Dünya Savaşı'nın nefesini tutan
Harb Mecmuaları günümüze kazandırıldı.
1915 yılına gidip savaşın rengini,
savaşın kokusunu ve acısını anlamak
isteyenlerin kaçırmaması gereken
bir başeser: HARP MECMUASI...



Gezerken öğrenelim...

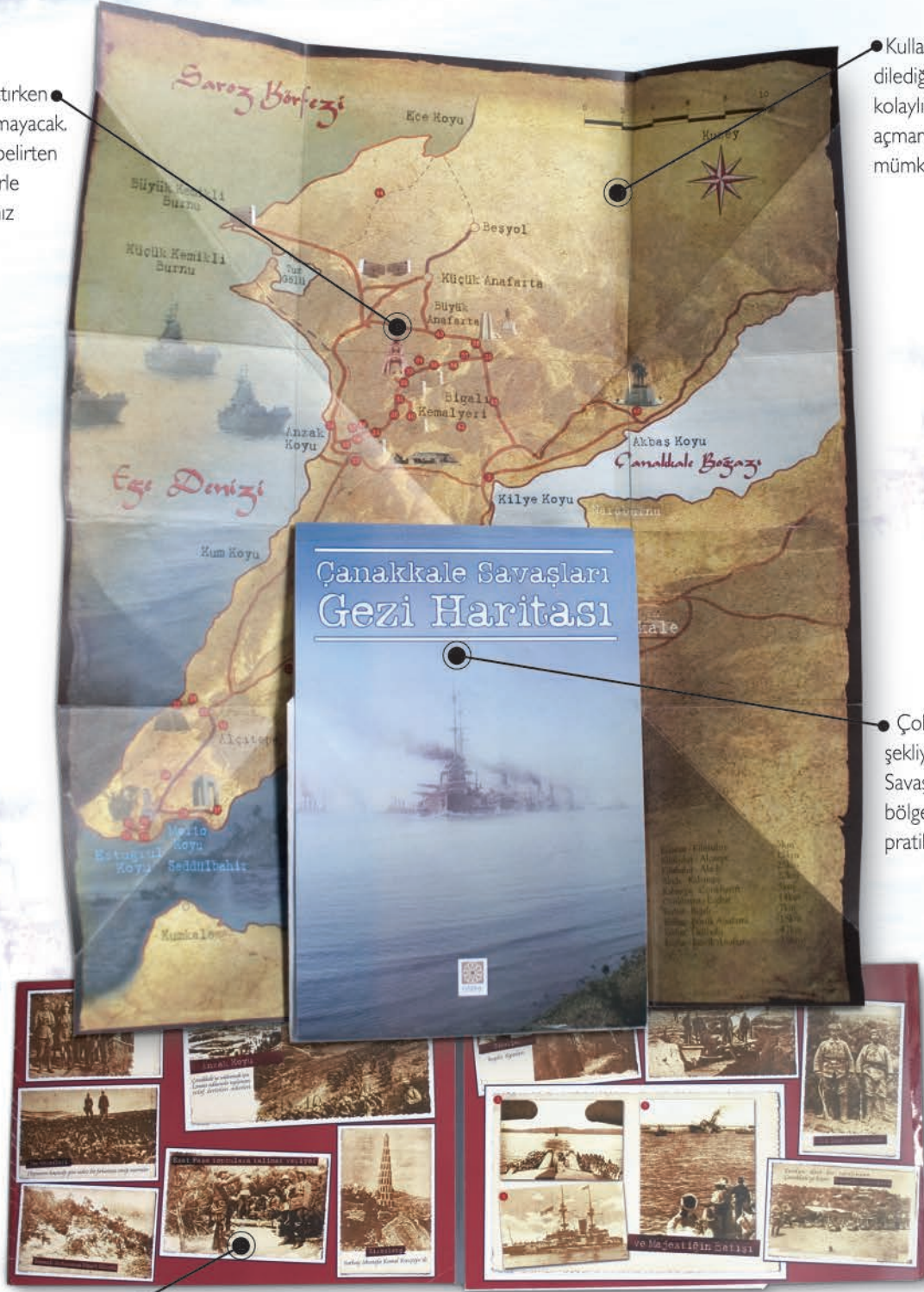
Gelibolu Yarımadası'nı nasıl gezmeli?
Tarihini daha iyi anlamak için nereleri,
hangi sıra ile dolaşmalı? Her tepenin,
her anıtın ibretli hikayesi... Gezide
elinizden düşürmeyeceğiniz başvuru
kitapları yine Kaynak Yayınları'ndan.

- Çanakkale Savaşları ve Gezi Rehberi
- Gelibolu Yarımadası Çanakkale Gezi Rehberi

Çanakkale Savaşları Gezi Haritası

Haritanızı açıp kapatırken yırtılma tehlikesi olmayacak. Gezi güzergahınızı belirten haritada, kısa bilgilerle bölgeyi tanıyacaksınız

Kullanışlı dizaynı ile dilediğiniz her yerde, kolaylıkla haritanızı açmanız ve kapatmanız mümkün olacak.



Çok özel katlama şekliyle Çanakkale Savaşları'nın yapıldığı bölgeyi gezerken en pratik yardımcınız.

Savaş zamanında çekilmiş fotoğraflarla savaşın şiddetini hissedeceksiniz.



SON SÖZ

Bu kitap dergide bir cephede yaşananları bir nebze olsun anlatmaya çalıştık, topyekûn bir bölgede verilen savaşın ana hatlarıyla nasıl gerçekleştiğini, bir trajediye adım adım nasıl yaklaşıldığını ve savaşın gürültüsü içinde unutulmuş, görülmeyen, duyulmayan insan öykülerini göstermeye çalıştık. İnaniyoruz ki tarihçilerin yeni yapacağı çalışmalarla Sarıkamış Harekâtı efsanelerden ilmi bilgilere dönüşecek ve kim bilir daha nice bilinmesi gereken gerçek gün yüzüne çıkacaktır.

2006'daki anma etkinliklerinde bir TV kanalı Sarıkamış'ta açık oturum düzenledi. Sayın Bingür Sönmez'in davetiyle biz de Sarıkamış'a gittik. O günlerde de bir grup dağcı, şehitler anısına 92 yıl evvel çıkıldığı gibi Allahuekber Dağları'na tırmanışa çıktılar ve onca dağcı kıyafetleri, ayaklarında tabanı 5 cm'den kalın özel botlar olduğu hâlde dağın zirvesine tırmanmadan yarı yoldan geri döndüler. O zaman dağcılardan biri " Biz bunca ekipmanla tırmanamadık onlar bütün imkânsızlıklar içinde bu dağlara nasıl tırmanmışlar anlamak mümkün değil." diyerek bir iç acıtıcı gerçeği dile getirdi.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın, okulların Çanakkale'ye olduğu gibi Sarıkamış'a da geziler düzenlemesi yönünde çalışmalar başlatması Sarıkamış şehitlerine vefa anlamında atılmış mühim bir adımdır. O sene Kars valisi ve belediye başkanı ile de tanıştık, kendileri Sarıkamış hakkında yayın yapmamızdan dolayı teşekkür ettiler. Sayın vali ve belediye başkanının yörenin tanıtımında gösterdikleri çabanın desteklenmesi gerekiyor.

İlerleyen yıllarda Sarıkamış'ın milli hafızamızın mühim bir sayfası olması adına daha çok ziyaretçiyi ağırlayacağı muhakkak... Bölgenin sadece kayak pistleriyle değil bir acının yaşandığı coğrafya olarak da bilinmesi bu bakımdan önemli.

Sarıkamış'ta bulunduğumuz zaman zarfında yaşadığımız bir ilginç durum da kaldığımız oteldeki konuklardı. Bizim Kafkas Cephesi şehitleri için Sarıkamış'ta bulunduğumuz bir dönemde Rus turistler de kayak yapmak için Sarıkamış'a gelmişlerdi. Tarihin cilvesine bakın ki 92 sene evvel dedelerimizin savaştığı bu topraklarda bizler Ruslarla aynı salonda yemek yiyorduk. Zaman büyük bir hızla akıp giderken tarihin asla geçmişten kin toplamak için değil ibret almak için öğrenilmesi gerektiğini yeniden hatırlıyorduk.

Galiplerin üzerinden yazılan bir tarih ile karşı karşıyayız. Düşünsenize Enver Paşa'nın bütün planları tutmuş ve Rusya doğuda büyük bir hezimet yaşamış olsaydı savaşın seyri de değişebilecek ve bugün hain olarak görülen pek çok kimse kahraman olarak tarihteki yerlerini alacaklardı. Hain ile kahraman arasında kıl kadar mesafe olduğunun tarihteki en mühim ispatı Sarıkamış olsa gerektir. Ancak şu da mühim bir gerçektir ki tarih asla varsayımlar üzerinden hareket etmez.

Karşımızda sadece neticelerin üzerinden yazılan bir tarih vardır. Duygusuz, acımasız ve soğuk bir tarih ... Tarihin bu soğuk tarafı Sarıkamış'tan Allahuekber Dağları'ndan da soğuktur belki. Burada heyecanlara, iyi niyetlere, ideallere, yer yoktur. Bu yüzden görünen, bilinen ve yorumlanan sadece neticedir.

Memleketin onlarca köşesinden Erzurum'a, Hasankale'ye, Köprüköy'e, Azap'a, Bardız'a Sarıkamış'a gelen belki bazıları hayatlarında kar ve buzu ilk defa gören ve kimi Rus kurşunuyla, kimi soğuktan, kimi hastalıktan karla kaplı toprağa düşen Mehmedler ruhunuz şad olsun. Sizlerin hürmetine bir duamız var: Allah bu millete bu tür acıları bir daha hiç yaşatmasın.